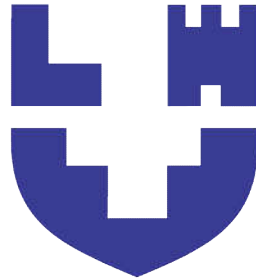

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ

Методичні вказівки до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Професійна освіта (комп'ютерні технології)», «Середня освіта (Інформатика)» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015.39 Професійна освіта (Цифрові технології), 014.09 Середня освіта (Інформатика) денної та заочної форм навчання

Луцьк 2023

УДК 377.3(07)

П-87

До друку

Голова вченої ради факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій ЛНТУ _____
Г.А.Герасимчук

Затверджено вченою радою факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій ЛНТУ,
протокол № ____ від « ____ » _____ 2023 року.

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в репозиторій ЛНТУ.
Директор бібліотеки _____ С.С.Бакуменко

Рекомендовано до видання на засіданні кафедри цифрових освітніх технологій ЛНТУ, протокол №
_____ від « ____ » _____ 2023 року.
Завідувач кафедри цифрових освітніх технологій _____ В.В.Кабак

Укладач: _____ О.Сушик, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри цифрових
освітніх технологій ЛНТУ.

Рецензент: _____ П.В.Саварин, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри цифрових
освітніх технологій ЛНТУ.

Відповідальний за випуск: _____ В.В.Кабак, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри цифрових освітніх технологій ЛНТУ.

Педагогічна майстерність [Текст]: Методичні вказівки до практичних занять для
П-87 здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми
«Професійна освіта (комп'ютерні технології)», «Середня освіта (Інформатика)» галузі
знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015.39 Професійна освіта (Цифрові
технології), 014.09 Середня освіта (Інформатика) денної та заочної форм навчання /
уклад. О.Г.Сушик. – Луцьк: ЛНТУ, 2023. – 46с.

Методичні вказівки складено відповідно до діючої програми курсу «Педагогічна
майстерність» і містить теоретичні відомості та методичні вказівки до виконання навчального
плану дисципліни, контрольні запитання, індивідуальні завдання, а також літературні джерела.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Основи педагогічної майстерності, педагогічна діяльність.....	6
Тема2. Поняття педагогічної культури, професійна майстерність.....	9
Тема 3. Педагогічна техніка.....	13
Тема 4. Організація навчально-виховного процесу.....	17
Тема 5. Педагогічне спілкування як взаємодія, етика поведінки педагога.....	21
Тема 6. Педагог як суб'єкт навчально-виховного процесу.....	23
Тема 7.Комп'ютерні засоби професійно-педагогічної комунікації.....	26
Тема 8. Комунікативні аспекти педагогічної взаємодії.....	28
Тема 9. Конфлікти у педагогічних ситуаціях, шляхи їх вирішення.....	32
Тема 10. Шляхи підвищення професійної педагогічної майстерності.....	35
Індивідуальні науково-дослідні завдання.....	38
Критерії, форми поточного та підсумкового контролю знань.....	42
Глосарій.....	43
Рекомендовані джерела інформації.....	45
Інформаційні ресурси в мережі Інтернет.....	46

ВСТУП

Підготовка педагога до професійної діяльності забезпечує його здатність як до формування та розвитку творчої особистості учня, так і до власного професійного та особистісного саморозвитку, що є домінуючими цілями його професійної підготовки та будується на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального. Як загальне – вона є складовою професійної загальнопедагогічної підготовки; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями та закономірностями творчого процесу і формування творчої особистості; як індивідуальне – відображає залежність підготовки від особистісних якостей педагога.

Практичні рекомендації містять базові поняття, що являють схему розгляду питань, які пропонуються до розгляду на практичних заняттях з кожної теми курсу «Педагогічна майстерність», а також включає питання для самоконтролю студентів та практичні завдання репродуктивного і творчого характеру. Зміст вказівок відповідає навчальному плану та робочій програмі курсу «Педагогічна майстерність». Методичні вказівки призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Професійна освіта (комп'ютерні технології)» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка та 014.09 Середня освіта (Інформатика) для денної та заочної форм навчання.

Мета вивчення дисципліни – ознайомлення студентів з основами педагогічної майстерності; педагогічна підготовка фахівців освітньо кваліфікаційного рівня “бакалавр” до педагогічної діяльності у загальноосвітніх, професійних закладах та закладах вищої освіти, а також до взаємодії з людьми у різноманітних установах, що має характер управлінської, організаторської та навчально-виховної діяльності фахівця.

Завдання вивчення навчальної дисципліни:

- поглиблення уявлень студентів про освітній процес та творче використання ними основного курсу педагогіки, філософії як методологічної бази та психології як теоретичної основи;
- сприяння розвитку компетентності в організації педагогічної діяльності;
- вироблення у студентів розуміння сутності педагогічної діяльності, організації взаємодії педагога з учнями, при якій всі учасники навчально-виховного процесу виступають рівноправними суб'єктами, партнерами;
- формування у студентів цілісної системи фахових знань, а також професійних умінь компетентної організації педагогічної взаємодії, спрямованої на розвиток особистості кожного учня;
- підготовка студентів до здійснення професійно-педагогічної діяльності в ЗО, до взаємодії з людьми в установах, що має характер управлінської, організаторської та навчально-виховної діяльності фахівця.

Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення навчальної дисципліни.

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в освітній та виробничій галузях професійної діяльності згідно спеціалізації або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів інженерної та педагогічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (ІК).

Загальні компетентності

ЗК-1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК-6. Здатність вчитися самостійно і оволодівати сучасними знаннями, прагнення до професійного самовдосконалення.

ЗК-12. Здатність діяти відповідно до морально-етичних і правових норм, соціально відповідально та свідомо.

ЗК-15. Здатність до ділових комунікацій у професійній сфері та реалізації на практиці різних видів комунікативних стратегій.

ЗК-18. Здатність аналізувати педагогічні ситуації, результати виховання і навчання, вивчати учнів і учнівську групу, виявляти причини відставань в навчанні, недоліків у поведінці та усувати їх; займатися самоосвітою, самовдосконаленням, новими прогресивними технологіями навчання та виховання, засобами їх реалізації.

Фахові компетентності спеціальності

СК-1. Здатність розуміти та застосовувати освітні теорії та методології як основу педагогічної діяльності.

СК-2. Здатність забезпечити формування в студентів цінностей громадянськості і демократії та відображати їх у власному світогляді.

СК-4. Орієнтація студентів на прогрес і досягнення.

СК-6. Здатність ефективно спілкуватися з групами та окремими особами.

СК-7. Здатність створювати сприятливе освітнє середовище, враховуючи різні ролі учасників навчального процесу.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни.

Вивчення дисципліни «Педагогічна майстерність» передбачає наявність систематичних та ґрунтовних знань із суміжних курсів, цілеспрямованої роботи над вивченням спеціальної літератури, активної роботи на лекціях та практичних заняттях, самостійної роботи.

Результати навчання: після завершення вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- сучасні філософські засади педагогічної діяльності;
- складові педагогічної майстерності викладача;
- базові ціннісні орієнтації педагога;
- особливості вербальної та невербальної поведінки педагога;
- різновиди порушення дисципліни та способи розв'язання конфліктів;
- особливості педагогічного впливу на особистість, створення ситуацій успіху;
- сучасні методи, прийоми активного й інтерактивного навчання;
- особливості організації педагогічної взаємодії на різних етапах навчання.

уміти:

- адекватно сприймати та аналізувати поведінку учнів (студентів);
- застосовувати позитивні рівні, конструктивні прийоми педагогічного спілкування;
- застосовувати невербальне спілкування;
- виконувати позитивні словесні дії;
- аналізувати та розв'язувати педагогічні конфлікти, обирати доцільний спосіб конструктивного розв'язання;
 - формувати інтерес учнів (студентів) до змісту навчального предмета, процесу навчання;
 - застосовувати різноманітні методи, прийоми емоційно-вольового впливу на поведінку учня;
 - застосовувати інтерактивні методи, різні форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів;
 - планувати та складати план-конспект навчального заняття.

Методи навчання

Під час викладання курсу «Педагогічна майстерність» використовуються такі методи навчання:

- пояснювально-ілюстративний метод;
- частково пошуковий (дослідницький метод);
- проблемне викладання;
- кейс-технологія (case-study) аналіз проблемних ситуацій;
- навчальна дискусія;
- інструктаж;
- інтерактивні технології кооперативного навчання (парне навчання, квалро-парне навчання, карусель, робота в малих групах, діалог, синтез думок, спільний проект, пошук інформації, коло ідей, акваріум);
 - інтерактивні технології колективно-групового навчання (загальне коло, мікрофон, незавершені ідеї, мозковий штурм, броунівський рух, мозаїка, case-метод, дерево рішень);
 - технології ситуативного моделювання (симуляції або імітаційні гри, драматизація);
 - технології опрацювання дискусійних питань (метод визначення позиції, відстоювання заданої позиції, зміна позиції, порівняння альтернативних позицій, дискусія, дебати тощо).

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні основи педагогічної майстерності

Тема 1. Основи педагогічної майстерності, педагогічна діяльність

Мета: показати роль педагогічної майстерності у процесі розвитку особистості та політики держави.

Питання для обговорення:

1. Поняття педагогічної майстерності.
2. Змістова характеристика основних компонентів професійної діяльності.
3. Мета педагогічної діяльності, суб'єкт, об'єкт діяльності, засоби.

Поняття педагогічної майстерності

Опрацювання цієї теми слід розпочинати з тлумачення, що являється *педагогічною майстерністю* – це комплекс властивостей особистості, що забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. Зауважте, що І. Зязюн до структури педагогічної майстерності відносить наступні елементи:

- педагогічну спрямованість особистості викладача (ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на особистість вихованця і навчально-виховний колектив, на цілі педагогічної діяльності);
- професійне знання (знання предмета, методики його викладання, теоретичні основи педагогіки і психології);
- здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, перцептивні, динамічні, емоційно-чуттєві, оптимістичне прогнозування тощо);
- педагогічна техніка як форма організації поведінки викладача, що ґрунтується на двох групах умінь:
 - 1) умінні володіти собою;
 - 2) вміння співпрацювати з кожним учнем і всім класом/групою.

Умовою підвищення рівня педагогічної майстерності є цілеспрямоване, безперервне, професійне і особистісне самовдосконалення. При цьому процеси самоосвіти, самовиховання викладачів мають бути певною мірою адміністративно організованими і контрольованими.

Процес самовдосконалення викладача умовно поділяють на чотири етапи:

- самоусвідомлення викладачами важливості педагогічної самоосвіти, самовиховання і прийняття рішення зайнятися професійним самовдосконаленням;
- розробка програми професійного самовдосконалення та планування заходів щодо її реалізації;
- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань самовдосконалення;
- самоконтроль та самокорекція.

За М.Фіцулою, педагогічна майстерність має певні рівні. *Професіоналізм є першим ступенем педагогічної майстерності*, що передбачає наявність знань про теоретичні основи педагогічної діяльності, її базові засади.

Другий ступінь педагогічної майстерності пов'язаний з початком викладацької діяльності. В процесі викладацької діяльності інтенсивно і цілеспрямовано відбувається професійне зростання педагога.

Розтлумачте твердження: «Якщо викладач оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищується його психолого-педагогічна культура, розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, збагачується методичний арсенал, то поступово рівень педагогічної діяльності викладача зростає. Другий ступінь, власне педагогічна майстерність, визначається постійним прагненням до творчості, до пошуку, нових педагогічних засобів, створенням власних прийомів і методик. Найвищим рівнем педагогічної майстерності є педагогічне новаторство».

Таким чином, рівні педагогічної майстерності можливо представити:

- теоретичний (знання про теоретичні основи педагогічної діяльності, її базові засади);
- практичний (створення нових педагогічних засобів, власних прийомів і методик);
- творчий (впровадження принципово нових ідей у навчально-виховний процес, розробка нових методичних систем, створення власних персонал-технологій).

Духовний розвиток це процес в ході якого реалізується організаційний тип цілісності людини. Формою і результатом організаційної цілісності людини є особистість. Організаційний тип цілісності є типом третього рівня.

Змістова характеристика основних компонентів професійної діяльності

Відзначте, що педагогічна професія – одна із найдавніших, а педагог сьогодення – це людина, яка одержала спеціальну підготовку та займається навчанням і вихованням учнів у закладі освіти.

Педагогічна компетентність – це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Для кращого розуміння формування професійної компетентності пропонуємо презентацію «Ключові компоненти професійної компетентності вчителя». *Компетентність* – ближче до «знаю як», ніж «знаю що».

Компетентність – термін, який походить від латинського слова «competens (competentic)», що в перекладі означає «належний, здатний».

Компетентність – це певна сума знань особистості, які дозволяють їй робити висновок про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку.

Характеризуючи компетентність педагога слід виокремити такі її види: інтелектуальна, інформаційна, психологічна, управлінська, соціальна, мовленнєва, суспільно-корисна, методико-дидактична, продуктивна, автономізаційна, акмеологічна, або, на думку інших вчених такі складові професійної компетентності вчителя: полікультурна, соціальна, психологічна, моральна, предметна, продуктивна, інформаційна, комунікативна.

На особливу увагу заслуговують різноманітні моделі педагога:

1. Професійність:

- любов до дітей (віра в потенційні можливості учнів);
- розумна вимогливість;
- педагогічний такт (уміння будувати толерантні відносини);
- педагогічне передбачення (уміння визначити можливі ускладнення);
- інноваційність науково-педагогічного мислення;
- знання предмета діяльності (вільне та гнучке оперування інформацією, вміння передавати учням знання, націлювати їх на оволодіння ними).

2. Особисті якості:

- високий рівень соціальної відповідальності;
- прагнення до самоосвіти;
- духовна культура, справжня інтелігентність;
- гуманність, оптимізм, почуття гумору;
- критичність і самокритичність;
- креативність мислення.

3. Творчі якості:

- інтуїція (виявлення суттєвості);
- дивергентність (здатність мати декілька підходів до розв'язання однієї проблеми);
- оригінальність (наявність творчої уяви);
- асоціативність (вміння проводити аналогію, порівнювати).

4. Мотиви особистісного розвитку педагога:

• особистісні – почуття самоповаги, досягнення, поставленої мети, інтерес до життя, амбітність;

• соціальні – досягнення високого статусу в суспільстві, визнання успіху, успішна професійна кар'єра.

5. Мотиви професійного розвитку педагога:

• психологічні – самореалізація, самовиховання, самоосвіта, службова кар'єра, позитивне комунікативне середовище;

- фактори науково-технічного зростання – професійні конкурси, робота у складі предметних кафедр, науково-практичні конференції, семінари, педагогічні діалоги;
- соціальні – визнання в суспільстві, співучасть в управлінській діяльності, заохочення вчителів.

Слід зауважити, що предметну компетентність можна визначати як для педагога, так і для учня. Кожна з компетентностей, у свою чергу, має складові.

Самоосвіта – це усвідомлена потреба постійного вдосконалення професійної діяльності. Це діяльність педагога, спрямована на розширення та поглиблення знань і вмінь, підвищення рівня предметної підготовки. Самоосвіта тісно пов'язана з самооцінкою, самообліком, самореалізацією, самовизначенням, самоорганізацією.

Основні компоненти самоосвітньої діяльності:

- стартовий інтелектуальний потенціал;
- мотивація безперервної освіти;
- навички самостійної роботи;
- уміння самоорганізації пізнавальної діяльності.

Стратегічними напрямками формування продуктивної компетентності є:

- навчити жити разом;
- навчити вчитися;
- навчити діяти;
- навчити жити (відповідати за власні вчинки та своє життя).

Очікуваним результатом, кінцевою метою реалізації компетентнісного підходу в освіті має бути:

- підготувати випускника до складного життя;
- навчити його працювати на результат, із використанням знань, які він отримав;
- долати труднощі;
- знаходити вихід із проблемних ситуацій.

Мета педагогічної діяльності, суб'єкт, об'єкт діяльності, засоби

На завершення теми зверніть увагу, що *педагогічна діяльність професійна діяльність*, спрямована на створення в педагогічному процесі оптимальних умов для виховання, навчання, розвитку і саморозвитку особистості вихованця і вибору можливостей вільного і творчого самовираження.

Педагогічна діяльність має низку специфічних особливостей. Перш за все, це проявляється в тому, що її **мета визначається суспільством**. Мета носить узагальнений характер, тому дійшовши до окремого педагога, трансформується в конкретно-індивідуальну установку, яку педагог і намагається реалізувати у своїй практиці.

Педагогічна діяльність виступає як **мета-діяльність**, тобто діяльність, спрямована на організацію та управління іншою діяльністю. У певному сенсі *педагогічна діяльність - діяльність управлінська*. Педагог в будь-якій ситуації організовує свою діяльність таким чином, щоб вона ефективніше впливала на діяльність інших учасників цього процесу: дітей, батьків, колег, представників громадських та державних утворень.

Однією з найбільш істотних рис педагогічної діяльності виступає **об'єкт діяльності**. Будь-яка діяльність передбачає наявність **суб'єкта діяльності** – того, хто її здійснює, і **об'єкта** – того, на кого спрямовані зусилля суб'єкта. У педагогічній діяльності в ролі **суб'єкта виступає педагог, в якості об'єкта – учень**. Але об'єкт педагогічного впливу – людина, зі своїми особливостями, бажаннями, потребами, емоціями і можливостями.

Зверніть увагу, що кінцевий результат своєї праці педагог не бачить, результати педагогічного впливу проявляються тільки в майбутньому, педагог, живучи в сьогоденні, творить майбутнє.

У процесі вивчення педагогічної діяльності виявлено три види її закономірностей (П.В.Кузьміна).

Перший вид пов'язаний з психологічними передумовами успішності педагогічної діяльності: закономірності відповідності, домінантності і валентності.

Другий вид пов'язаний з динамікою самостійної педагогічної діяльності: закономірності циклічності, гетерохронності (різноманітності).

Третій вид пов'язаний із залежністю між системою, послідовністю дій педагога і досягненням позитивних результатів діяльності: закономірності включення, рівневої і компонентної співвіднесеності, цілісності і супідрядності, економічності та доцільності.

На останок відзначте, що педагогічна діяльність реалізується через постійне рішення задач різного характеру, ступеня проблематичності і складності.

Література:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
2. Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І. А. Зязюн. - К. : Вища школа, 2004. - С. 35 – 40, 201-202.
3. Федорчук В.В. Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс] : навч. метод. посіб. – Режим доступу : <http://pedagogika.ucoz.ua/knygy/METODYCHKA-OPM.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення : 27.01.2015.
4. Теслюк В.М., Лузан П.Г. Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс] : навчальний посібник. – Режим доступу : http://elibrary.nubip.edu.ua/9951/1/Tesluk_.pdf.pdf . – Назва з екрану. – Дата звернення : 28.01.2015.

Тема2. Поняття педагогічної культури, професійна майстерність

Мета: сформувати поняття про педагогічну культуру, визначити її головні складові.

Питання для обговорення:

1. Педагогічна спрямованість.
2. Педагогічний досвід та педагогічні здібності.
3. Головні критерії майстерності педагога, рівні оволодіння професійною майстерністю.
4. Психолого-педагогічні вимоги до особистості педагога.

Педагогічна спрямованість

Зробіть висновок, що особистісні якості педагога будуть гармонійно розвиватись і матимуть стимул для самовдосконалення тільки за наявності внутрішнього інтересу, потягу, бажання до педагогічної діяльності, безупинного і невтомного прагнення досягти в ній значних успіхів і отримання задоволеності від праці.

Педагогічна спрямованість педагога – це психолого-педагогічні переконання; стійка і змістовна мотивація до педагогічної діяльності; гуманно-оптимістичне ставлення до своїх вихованців і велика любов до них: «...педагог мусить добре знати свого адресата, розуміти його потреби й мотиви, ідентифікувати себе з ним (тобто ставати на його точку зору), співпереживати йому».

В сукупності ці складові надають діяльності педагога цілеспрямованого, послідовного, наполегливого, змістовного й зацікавленого характеру, являються стимулом на шляху досягнення успіху в професійній діяльності.

Досвід педагогів-практиків й аналіз сучасних педагогічних концепцій, наприклад педагогіки співробітництва, гуманістичної педагогіки, особистісно-орієнтованої педагогіки, свідчать про те, що основою цих концепцій і успішної діяльності педагогів-новаторів є гуманно-оптимістичне ставлення до вихованців, основний зміст якого – загальнолюдські та національні цінності. Наприклад, В.О.Сухомлинський особливо підкреслював необхідність зосередження педагогіки на людині і, звідси, основним предметом у ЗО вважав людинознавство, а Ш.О.Амонашвілі однією з головних властивостей педагога називає «доброту і любов до дітей, які мають бути не тільки внутрішнім станом, але й головним мотивом, стимулом педагогічної діяльності».

Зверніть увагу на «моральну культуру» педагога – це «позитивна духовна цінність як система моральних знань, переконань, почуттів і навичок, норм і відносин, інтересів і потреб, культурно-морального досвіду і безпосередньої поведінки, спрямована на вдосконалення навчання і виховання особистості», на «морально-правову відповідальність» і на «відповідальність» педагога, Г.О.Балл – на «гуманістичні засади педагогічної діяльності та загальну культуру педагога і культуру педагогічного спілкування».

Підсумовуючи це питання зазначте, що **спрямованість особистості педагога** – мотиваційна спрямованість дій, вчинків, поведінки людини конкретними життєвими цілями, джерелами яких є потреби, суспільні вимоги. А педагогічну майстерність можна розглядати як повний вияв педагогом свого «Я» в педагогічній діяльності. Безперечно, наслідки діяльності будь-якого майстра відбиваються в її результатах. Отже, суттєвим і головним показником педагогічної майстерності є гармонійний та всебічний розвиток особистості учня.

Педагогічний досвід та педагогічні здібності

Висвітлення цього питання розпочніть з визначення поняття «**Педагогічний досвід**» – сукупність знань, умінь і навичок, здобутих педагогом у процесі навчально-виховної роботи. Він є важливим елементом загальної культури педагога, в якій відображаються знання, вміння, навички та індивідуальні риси його особистості, постійно розвиваючись, збагачуючись протягом усієї педагогічної діяльності. Оновлюваність педагогічного досвіду зумовлена постійними змінами у практичній педагогічній діяльності та освітніх надбаннях педагога. На основі педагогічного досвіду формується педагогічна майстерність.

У процесі педагогічної діяльності досвід осмислюється, оновлюється, спираючись на психолого-педагогічну науку, він спрямований на розв'язання актуальних проблем навчально-виховного процесу ЗО на сучасному етапі – використання ІТ у навчальному процесі, формування правової культури, виховання підприємливості учня тощо.

Досвід можна вважати передовим лише за умови, якщо він забезпечує високі результати навчально-виховної діяльності педагога, які мають бути не випадковими, а наслідком застосування продуманої системи навчання й виховання. Важливим його показником є стабільність. Це означає, що результативність навчання і виховання мають бути перевірені часом.

Перспективність передового педагогічного досвіду передбачає, що він «працює» й у практичній діяльності інших педагогів, його можна поширювати, втілювати в життя.

В сучасній педагогічній науці розрізняють такі види передового педагогічного досвіду: *новаторський і зразковий*. *Новаторському досвіду* властиві оригінальність, новизна. Досвід педагога-новатора, що має експериментальний характер, називають дослідницьким. *Зразковий досвід* – це сумлінна діяльність педагога, який уміло використовує досягнення педагогічної науки, методичні рекомендації вчених, методистів, досвід інших педагогів, і на цій основі його навчально-виховна робота є зразком для інших.

Сучасний ЗО має стимулювати пошук педагогів, які працюють творчо. *По-перше*, ЗО має очолювати добре підготовлений керівник, здатний створити в колективі творчий підхід, здоровий морально-психологічний клімат, сприятливі умови праці. *По-друге*, для організації творчої діяльності педагогічного колективу необхідна відповідна теоретична і практична підготовка педагогів, сформувавши методику творчих пошуків. *По-третє*, вибір суспільне значущої теми, чіткість мети й завдань творчого пошуку для колективу й педагога, раціональний розподіл і кооперація праці. *По-четверте*, раціональна організація праці, забезпечення вільним часом педагогів. *По-п'яте*, наявність чіткої системи стимулювання педагогічної творчості.

Педагогічні здібності реалізуються на перцептивно-рефлексивному і проєктивному рівнях й характеризують розумові та емоційно-вольові якості особистості, які є взаємопов'язаними й утворюють єдине ціле.

Рівні педагогічних здібностей передбачають високий рівень розвитку загальних (спостережливості, мислення, уяви) та спеціальних здібностей. Талановиті педагоги захоплюються музикою, літературою, театром. Конкретні їх здібності включаються в педагогічну діяльність, підпорядковуються їй за наявності педагогічної спрямованості.

Систему педагогічних здібностей утворюють такі здібності:

- 1) **дидактичні** – ефективно передавати учням навчальний матеріал, викликати у них мотивацію до навчання, організувати їх діяльність.
- 2) **академічні** – володіння певною науковою галуззю, що є предметом вивчення у ЗО;
- 3) **гностичні** – швидке і творче оволодіння методами навчання учнів, пошуку і творення способів навчання, збору інформації педагогом про учнів і себе;
- 4) **конструктивні** – створення атмосфери співробітництва, встановлення продуктивних стосунків, створення моделі уроку відповідно до мети навчання;

- 5) **перцептивні** – проникнення у внутрішній світ здобувача освіти, психологічна спостережливість, розуміння особистості учня і його психічних станів;
- 6) **мовні** – чіткість висловлювання думок і почуттів з допомогою мови та невербальних засобів;
- 7) **комунікативні** – налагодження та встановлення з учнями педагогічно доцільних стосунків, наявність педагогічного такту;
- 8) **експресивні** – емоційна наповненість взаємодії з учнями.
- 9) **організаторські** – організовувати, згуртовувати учнів, оптимізувати власну діяльність;
- 10) **сугестивні** – здатність педагога до безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів;
- 11) **прогностичні** – прогнозування результатів дій, у виховному проектуванні особистості учнів.

Педагогічні здібності включають багато особистісних якостей і розкриваються через певні дії, уміння. Виявляються педагогічні здібності в особливій чутливості до педагогічних цілей, засобів і результатів міжособистісних стосунків педагога та учнів.

Відзначте, що ефективна діяльність педагога на уроці забезпечується:

- вмінням контролювати рівень знань учнів;
- викладати навчальний матеріал;
- раціонально використовувати час;
- користуватися навчальними, технічними і комп'ютерними засобами;
- вести діалог, здійснювати взаємодію з учнями;
- використовувати різні методи навчання.

Головні критерії майстерності педагога, рівні оволодіння професійною майстерністю

У цьому питанні відзначте, що визначають такі складові педагогічної майстерності:

- гуманістичну спрямованість діяльності педагога;
- професійну компетентність;
- педагогічні здібності; педагогічну техніку.

Всі ці елементи пов'язані між собою та мають здатність до саморозвитку.

Охарактеризуйте ці складові, а саме **гуманістична спрямованість** – найголовніша характеристика майстерності педагога, що будується на основі ціннісних орієнтацій: на себе (самоутвердження); на засоби педагогічного впливу (коли найважливіше для педагога – виховні ідеали, виховні заходи та методика їх здійснення); на вихованця (допомогти йому адаптуватися до соціального середовища, знайти смисл у житті); на мету педагогічної діяльності (сприяти самоактуалізуванню у професійній діяльності та громадському житті).

Професійна компетентність являється основою педагогічної майстерності. Зміст цього компонента становлять глибокі професійні знання, навички та вміння, професіоналізм у галузі психології та педагогіки, досконала методика здійснення навчально-виховних заходів.

Здібність до педагогічної діяльності – дуже важливий елемент у структурі педагогічної майстерності. Провідними здібностями вважаються чутливість до людини і до особистості, комунікативність, перцептивність, динамічність, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування і креативність.

Четвертим компонентом педагогічної майстерності є **педагогічна техніка** як форма організації поведінки педагога. Це конкретний інструментарій, навички та вміння організації та проведення різноманітних навчально-виховних заходів. За відсутності або недостатнього її розвитку інші елементи педагогічної майстерності залишаються нереалізованими.

Відповідно до цих критеріїв визначаються кілька рівнів оволодіння педагогічної майстерністю:

- елементарний рівень – педагог володіє лише окремими елементами професійної діяльності;
- базовий рівень – педагог володіє основами педагогічної майстерності (цей рівень мають випускники вищих навчальних закладів);

- досконалий рівень – характеризується чіткою спрямованістю дій педагога, їх високою якістю;
- творчий рівень – характеризується ініціативністю, творчістю у професійній діяльності. Педагог самостійно конструює оригінальні, педагогічно доцільні прийоми й способи взаємодії. Причому його діяльність базується на результатах рефлексивного аналізу.

Критеріями педагогічної майстерності є гуманність, на-уковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Психолого-педагогічні вимоги до особистості педагога

Зауважте, що різні тлумачення щодо особистісних якостей педагога відображають відповідні підходи й ці якості тісно взаємопов'язані між собою й важливі. Провідна роль належить світогляду і спрямованості особистості, мотивам, що визначають її поведінку і діяльність. Це *соціально-моральна, професійно-педагогічна і пізнавальна спрямованість* педагога.

Соціально-моральна спрямованість визначена ідейними переконаннями педагога, його соціальними потребами, моральними і ціннісними орієнтаціями, почуттям суспільного обов'язку і громадянської відповідальності.

Професійно-педагогічна спрямованість виявляється як інтерес до професії, педагогічне покликання, педагогічні нахили. Інтерес до професії педагога відображається у позитивному емоційному ставленні до учнів та їхніх батьків, прагненні оволодіти педагогічними знаннями і вміннями, основою педагогічного покликання становить повага та взаєморозуміння учнів, педагогічні нахили виявляються як стійкі бажання і прагнення присвятити себе педагогічній діяльності.

Якості особистості, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість, формують авторитет педагога – визнання учнями його інтелектуальної, моральної стійкості, авторитетність має пароявлятися в ерудиції, справедливості, толерантності, принциповості, людяності, із високим почуттям відповідальності.

Пізнавальна спрямованість передбачає прагнення усвідомлювати перспективи науки, володіти культурою науково-педагогічного мислення. **Професіоналізм** – це здатність продуктивно, грамотно розв'язувати соціальні, професійні та особистісні завдання.

Педагогічна культура є вищим виявом професіоналізму педагога і охоплює компоненти:

- наукову ерудицію;
- загальну культуру;
- педагогічне мислення;
- педагогічну етику;
- культуру мовлення;
- культуру спілкування;
- духовне багатство;
- культуру професійного здоров'я;
- наукову організацію праці;
- прагнення до самовдосконалення шляхом самовиховання.

Література:

1. Волкова Н.П. *Професійно-педагогічна комунікація [Текст]: навч. посіб. / Н.П.Волкова. – К.: Академія, 2006. – 256 с.*
2. Кузьминський А.І., Омеляненко В.Л. *Педагогіка [Текст]: підручник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 302 с.*
3. Мешко Г.М. *Вступ до педагогічної професії [Текст]: навч. посібник / Г.М.Мешко. – К.: Академвидав, 2012. – 200 с.*
4. *Педагогічна майстерність [Текст]: підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамуценко, І.Ф.Кривонос та ін. [під ред. І. А. Зязюна]. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.*
5. Теслюк В.М., Лузан П.Г. *Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс]: навчальний посібник.– Режим доступу: http://elibrary.nubip.edu.ua/9951/1/Tesluk_.pdf.pdf . – Назва з екрану. – Дата звернення : 28.01.2015.*

Тема 3. Педагогічна техніка

Мета: розкрити основні поняття педагогічної техніки та технологій педагогічної взаємодії, охарактеризувати вербальні та невербальні засоби комунікації у педагогічній техніці.

Питання для обговорення:

1. Педагогічна техніка і технологія.
2. Технологія успіху в професійній та педагогічній діяльності.
3. Прогнозування і професійний успіх.
4. Усне мовлення як головний засіб педагогічного спілкування.

Педагогічна техніка і технологія

Розпочніть із тлумачення, що педагогічна техніка відображає рівень майстерності педагога. Від того, як і якими прийомами навчання і виховання він володіє, залежить ступінь розвитку здобувачів освіти.

Педагогічна техніка – 1) вміння використовувати свій психофізичний потенціал як інструмент виховного впливу (володіти своїм фізичним, психічним, емоційним станом; голосом, мімікою, пантомімікою); 2) вміння впливати на інших (вербальні, невербальні засоби спілкування).

Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети виховання, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до «бачення» внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них.

Специфіка педагогічної роботи полягає в тому, що в ній, поряд із простими пристосуваннями і технічними засобами, використовується головним чином педагогічна техніка, тобто арсенал духовних засобів праці (приймів, доведених до рівня автоматизму).

З розвитком педагогіки та психології як науки і практичної діяльності поряд з поняттям «педагогічна техніка», яке відображає тільки суб'єктивні особливості навчально-виховного процесу (контроль педагога за своїми емоціями, настроєм, поведінкою, перцептивно-чуттєвим сприйняттям зовнішніх предметів, технікою мовлення) стали використовувати і термін «педагогічна технологія» (знання про майстерність), який стосується проблем планування та організації навчального процесу.

Педагогічна технологія являється комплексом знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для вирішення стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань під час навчально-виховного процесу, тобто система взаємодії педагога з учнями, способи добору та впорядкування навчального матеріалу згідно з вимогами теорії пізнання. Іншими словами, педагогічна технологія є описом системи дій педагога та учнів, які слід виконати для оптимальної реалізації навчального процесу.

Складовими педагогічної технології є:

- володіння мистецтвом спілкування з учнями;
- вміння керувати своєю увагою та увагою здобувачів освіти;
- здатність за зовнішніми ознаками поведінки учня визначати його душевний стан тощо.

Уміння налагоджувати оптимальні взаємостосунки з учнями, змінювати їх відповідно до розвитку особистості і їхніх вимог до педагога є важливим компонентом педагогічної майстерності.

Наведіть приклади з власної діяльності й спостереження, зверніть увагу, що педагогічна техніка розглядається як:

1) **внутрішня** – концентрація розумових і фізичних сил педагога на досягненні дидактичної і виховної мети, зняття зайвої напруги, розподіл уваги (велике, середнє, мале коло), спостереження за готовністю здобувачів освіти до праці, їхньою реакцією на виклад навчального матеріалу, активністю, зацікавленістю, створення творчої ділової атмосфери в аудиторії, збереження упевненості, самовладання за будь-яких умов, саморегуляція;

2) **зовнішня** – вербальні засоби (стилістична побудова речень, звертання, риторичні запитання, заохочувальні висловлювання, коректні зауваження, діалогізація мовлення, урізноманітнення інтонації, створення ефективної вербальної комунікації).

Позамовні (невербальні) засоби: хода, постава, пластика тіла, міміка, жести, зовнішній вигляд, контакт очей, розміщення у міжособистісному просторі (проксеміка).

Технологія успіху в професійній та педагогічній діяльності

Зверніть увагу, що успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил учня, що породжує енергію для подолання труднощів, бажання вчитися. У педагогічному сенсі успіх може бути результатом продуманої, підготовленої тактики педагога.

Успіх – категорія не абстрактна. Радість успіху молодшого школяра відрізняється від радості підлітка. *Молодший школяр* не стільки усвідомлює успіх, скільки переживає. *Підліток* і усвідомлює, і переживає, але не завжди може докопатися до його джерел, не завжди адекватно оцінює його. *Старші учні*, як дорослий, підходить до свого успіху або невдачі аналітично, шукає їх коріння, намагається прогнозувати свої можливості.

Завдання педагога в тому, щоб зробити "*важке – звичним, звичне – легким, легке – приємним*", і тоді навчання принесе радість. В основі очікування успіху – прагнення заслужити схвалення; бажання особистісного становлення, заявити про свою позицію, зробити заявку на майбутнє.

Головний сенс діяльності педагога полягає в тому, щоб:

- допомогти учню зрости в успіху, дати відчути радість від подолання труднощів;
- дати зрозуміти, що без зусиль в житті нічого не дається, весь час необхідно прикладати зусилля.

З педагогічної точки зору ситуація успіху – це цілеспрямоване, організоване поєднання умов, при яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому.

Велике значення для реалізації технології "Створення ситуації успіху" має "педагогічна доброта", яку не слід плутати з поняттям "доброта педагога". Особистісно-орієнтований підхід і педагогічна доброта неподільні між собою. Але особистісний підхід – це напрям, а педагогічна доброта – його втілення. Особистісно-орієнтований підхід може здійснювати хто завгодно, а педагогічна доброта реалізується професійно, підкоряючись певним закономірностям, правилам, спеціальним прийомам.

Педагогічна доброта – це здатність педагога усвідомлено будувати свої стосунки з вихованцями, спираючись на оптимістичну перспективу їх розвитку, на їх найкращі якості, переслідуючи благодійну мету і домагаючись її досягнення тільки благодійними засобами.

Отже, **педагогічна технологія "Створення ситуації успіху"** – це сукупність педагогічних прийомів, що забезпечують створення можливості досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. Найголовніше, що потрібно педагогу, приступаючи до роботи за цією технологією, – це створити оптимістичну установку учневі, забути на деякий час про її "недоліки", побачити тільки перспективні лінії її розвитку.

Ситуація успіху в навчальній діяльності створюється педагогом за допомогою ланцюжка послідовних дій:

- установка на діяльність (емоційна підготовка учня до розв'язання навчального завдання);
- забезпечення діяльності (створення умов для успішного розв'язання);
- порівняння одержаних результатів із передбачуваними (свідоме ставлення до результату своєї навчальної праці).

Ситуація успіху має створюватися педагогом послідовно і свідомо, її структура повинна враховувати всі такі етапи:

- мотиваційно-цільовий – педагог ставить завдання сформулювати в учня установку на успішне виконання навчального завдання, при цьому відчутти себе «творцем обставин», подолати труднощі, які можуть виникнути в процесі навчання;
- організаційний – завдання педагога полягає в забезпеченні умов для успішного виконання завдання, зацікавленість учня пізнавальним процесом з урахуванням індивідуальних здібностей і особистих якостей;
- результативний – передбачає організацію роботи педагогом таким чином, щоб перетворити результат попередньої діяльності в емоційний стимул, в усвідомлений мотив для наступного навчального завдання;
- завершальний – відображає психолого-педагогічний характер, оскільки логічно впливає з результатів попереднього етапу і служить основою для формування мотивів майбутньої діяльності.

Прогнозування і професійний успіх

Розгляд цього питання слід розпочати з усвідомлення, що успіх особистості пов'язується із соціальною природою людини, з проявом її сутнісного начала. Для гармонійного психологічного розвитку особистості необхідною є динамічна рівновага двох взаємозв'язаних сторін її життєвого процесу, в яких виявляються тенденції взаємодії особистості з суспільством: «включеність» у соціум та «відокремлення» від нього, але в той же час виділитися, бути поміченим у власних діях, бути визнаним.

Слово «успіх» є близьким до етимології слова «досягти успіху» – це означає, самоствердитися в суспільстві, виділитися у ньому, відповідати соціальним параметрам успіху. **Спрямованість на успіх** – це усвідомлене і цілеспрямована поведінка зорієнтована на реалізацію суспільних вимог (норм, цінностей, стандартів).

Психологічна сутність педагогічної успішності – самооцінка, рівень домагань, мотивація досягнення успіху у професії, визнання, уникнення невдач та їх вплив на поведінку та діяльність педагога.

Формування поведінки педагога, орієнтованої на успіх, відбувається безпосередньо через професійне соціальне середовище і побіжно – через соціальні інститути. Педагог, який є успішним у професійній діяльності, повинен бути професійно орієнтованим, володіти знаннями і мати добре розвинені здібності лідерства й ефективного управління навчально-виховним процесом.

Конкуренція підвищує індивідуальну готовність до успіху. **Успіх** – це позитивний результат діяльності педагога з досягнення значущих для нього цілей, що відображають професійні орієнтири освіти. Спосіб професійної педагогічної діяльності, психологічний клімат у трудовому колективі, позитивне ставлення до педагогічної праці, створюють атмосферу, у якій дозріває потреба педагога у досягненні успіху в кар'єрі педагога.

Кар'єра – швидке й успішне просування в професійній діяльності та утвердження статусу в суспільстві. У педагогіці поняття «професійна кар'єра» розглядається як професійна педагогічна динаміка розвитку особистості педагога та його поведінкових проявів, що пов'язані з досвідом та активністю у сфері освіти протягом педагогічної діяльності.

Вивчення факторів, що істотно впливають на кар'єрне просування педагога, стає актуальним завданням, вирішення якого допомагає у досягненні вершин педагогічної майстерності.

Кар'єрне сходження до більш високого управлінського рівня вимагає розвитку здібностей, умінь і навичок, зокрема таких як:

- 1) здатність використовувати більш широкий спектр ролевих позицій;
- 2) уміння вибудовувати поведінку, відповідну конкретному завданню або ситуації;
- 3) наполегливість і послідовність у вирішенні завдань професійної діяльності.

Рівень розвитку таких здібностей безпосередньо пов'язаний зі ступенем вираженості її самоефективності у сфері педагогічної діяльності.

Таким чином, проблема кар'єрного успіху педагога, його успішності є досить актуальним питанням у педагогічній майстерності. Як фактори, що сприяють досягненню успішності, розглядалися індивідуально-психологічні (інтелектуальні і емоційні здібності, мотиваційна сфера)

і психотипологічні (вік, культурна приналежність) особливості особистості. Поведінка, орієнтована на успіх, проявляється практично у всіх сферах життєдіяльності особистості.

На завершення резюмуюте, що проблематика кар'єрного успіху педагога є комплексною та багатогранною, а на професійну успішність педагога впливає чимало факторів, як зовнішніх, пов'язаних з умовами середовища в колективі, так і внутрішніх, обумовлених рисами характеру особистості педагога та його адаптовністю.

Усне мовлення як головний засіб педагогічного спілкування

Педагогічне спілкування становить основу професійної діяльності педагога. На окрему увагу заслуговують засоби комунікації. У педагогічному спілкуванні переважають вербальні засоби (мова, мовлення). Сучасний етап розвитку суспільства вимагає знання особливостей комунікації з певними категоріями учнів, а щонайменше – володіння високим рівнем культури й психологічної відповідальності й індивідуального підходу до учнів.

Усне мовлення є основним засобом педагогічного спілкування. У сфері професійного спілкування педагога мовлення є професійно педагогічним, що відповідає таким критеріям: мовному (нормативність, правильність) та мовно-змістовому (точність, логічність, ясність, доступність, доречність, чистота, різноманітність, естетичність).

Під педагогічним мовленням розуміють таке мовлення, що характеризується конкретністю, чіткістю та якістю думок, їх логічним ходом, дохідливістю, переконливістю, впливовістю, здатністю викликати в учнів відповідні почуття. Мова педагога має поєднувати в собі суворість логіки вченого, дохідливість популяризатора, образність і надійність письменника, а слово має впливати на почуття і свідомість, має стимулювати мислення й уяву, створювати потребу пошукової діяльності.

Педагогічне спілкування як засіб формування мовної особистості базується на певних вимогах до мовлення педагога, і передовсім до його інтонаційної виразності. Під інтонаційною виразністю мовлення розуміють вираження почуттів і емоцій за допомогою голосу:

- темп мовлення;
- паузи;
- логічні наголоси й дати їм стисло характеристику.

Темп мовлення – швидкість вимови складів, слів, фраз, що залежить від індивідуальних звичок людини, її характеру, настрою, темпераменту. Доречно наголосити, що темп мовлення педагога залежить від мети, вікових та індивідуальних особливостей аудиторії, характеру навчального матеріалу, міри складності його змісту.

Паузи в мовленні визначаються як тимчасові зупинки його звучання. Паузи поділяють мовленнєвий потік на складові частини і відіграють значну роль в організації сприймання та засвоєння матеріалу. Важливо підкреслити, що мовлення педагога без пауз сприймається аудиторією приблизно так, як мовлення в швидкому темпі. Характерною особливістю такого мовлення є монотонність. Водночас потрібно звернути увагу на те, що велика кількість пауз уповільнюють його темп, негативно впливають на ефективність сприймання матеріалу.

Практика формування педагогічного спілкування потребує використання логічних та організаційних пауз. Логічні паузи дають змогу педагогу обдумати наступну фразу, а аудиторія в цей час осмислює те, що сказав педагог, мобілізує увагу для сприймання нового матеріалу. Організаційні паузи необхідні педагогові для того, щоб зосередитися для переходу від одного її етапу до іншого.

Література:

1. Горovenko O.A. *Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації* / O.A.Горovenko. – X.: «Основа», 2013. – 112 с.
2. Ковальчук Л.О. *Основи педагогічної майстерності: Навч. посібник і методичні матеріали.* – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 608 с.
3. Столяренко O.B. *Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навчально-методичний посібник* / O.B.Столяренко, O.B.Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 148 с.
4. *Професійна підготовка майбутнього вчителя* / Акімова O.B., Галузяк В.М., Столяренко O.B.

Тема 4. Організація навчально-виховного процесу

Мета: забезпечити усвідомлення принципів засад організації педагогічного процесу через вплив, взаємодію, співробітництво педагога й учнів.

Питання для обговорення:

1. Організація навчально-виховного процесу через вплив педагога на учнів.
2. Співробітництво педагога і учнів у навчальному процесі та поза ним.
3. Взаємодія оптимальний спосіб організації педагогічного процесу.
4. Засоби педагогічної взаємодії.

Організація навчально-виховного процесу через вплив педагога на учнів

Практично опрацюйте та розгляньте Наказ Міністерства освіти і науки України, який затверджує Типові освітні програми для закладів освіти, у яких визначається кількість годин на вивчення освітніх предметів, встановлює навантаження учнів залежно від віку.

Зміст освіти стає індивідуальним досвідом особистості лише в процесі її власної активної діяльності, яка має бути раціонально організована і відбуватися у тих чи інших організаційних формах та умовах.

Зверніть увагу, що організму дитини властива незавершеність розвитку важливих для навчання органів і функціональних систем:

- центральної нервової системи;
- зорового і слухового аналізаторів;
- опорно-рухового апарату.

Тому правильно організований навчально-виховний процес сприяє не лише сприяє формуванню міцних знань з основних навчальних дисциплін, а й розвитку учня, формуванню його індивідуальності.

Залежно від профілю освітньої установи в кожному з них навчальний план розробляється самостійно. При цьому години з окремих дисциплін можуть змінюватися, проте навантаження не повинна перевищувати встановлені норми.

Основні вимоги, що пред'являються до навчально-виховному процесу:

- суворе регламентування навчального навантаження залежно від віку учнів (кількість уроків протягом дня, тижня, року);
- облік динаміки розумової працездатності учнів протягом дня, тижня, навчального року.

Проаналізуйте чому навчальні заняття поєднують в собі високі психічні і фізичні, статичні і динамічні навантаження, чому навчально-виховний режим передбачає виконання наступних правил:

- навчальні заняття в школах повинні починатися не раніше 8 год ранку (при цьому проведення нульових уроків забороняється) і закінчуватися не пізніше, 18 годин другої зміни;
- учні початкових класів, випускних та класів компенсуючого навчання повинні навчатися в першу зміну;
- в загальноосвітніх закладах з поглибленим змістом навчання розгляньте регламентацію навчального навантаження на тиждень для учнів 5-11-х класів і яка для організації навчальних занять з 5-денного навчального тижня допустима;
- зверніть увагу, як відбувається процес адаптації учнів до вимог 30 по роках навчання, застосування «ступінчастого» режиму навчальних занять з поступовим нарощуванням навчального навантаження:
- для молодших учнів протягом року встановлюються додаткові тижневі канікули;
- як і для яких учнів відбувається проведення здвоєних уроків (проводити після великої перерви або динамічної паузою тривалістю не менше 20-30 хв);
- яка повинна бути тривалість перерв між уроками/навчальними заняттями;
- як створюються умови для задоволення природної потреби учнів в русі, яка може бути реалізована за допомогою щоденної рухової активності учнів для їх оздоровлення.

Зауважте, що розвиток особистості учня здійснюється не шляхом присвоєння чогось із зовні,

а через саморозкриття його внутрішньої сутності, тобто через особистісний ріст – процес пізнання самого себе, ріст автономності особистості.

Особистісно-орієнтоване навчання – це навчання, яке визначає учня головною діючою фігурою всього освітнього процесу, його самотність, самоцінність, суб'єктивний досвід якого спочатку розкривається, а потім узгоджується із змістом освіти.

Співробітництво педагога і учнів у навчальному процесі та поза ним

Розгляд цього питання розпочніть з підходу до співпраці між педагогом і учнем, вкажіть, що ця співпраця може відрізнятись в залежності від конкретної дисципліни і методичних вимог до її викладання.

Зверніть увагу, що *соціально-гуманітарні предмети передбачають* модель діалогової діяльності. Для цього проектуються ситуаційні задачі:

- вибір рішення альтернативних, розв'язання проблемних ситуацій;
- пошук суджень про факти або явища;
- рішення задач, що мають неоднозначні відповіді;
- висунення гіпотез.

Перша фаза – розподіл дій: педагог дає завдання, ставить питання, а учень його вирішує, шукає відповіді.

Друга фаза – самопробудження: учень прагне дати вичерпну відповідь або висуває гіпотезу, яка показує його оригінальність і вміння аргументувати точку зору.

Особливо важливо наявність позитивних емоцій і відносин. Учень має перебувати у цілковитій зацікавленості. Інакше можна вважати, що співробітництво не відбулося.

За допомогою співробітництва педагога та учня відбувається передача досвіду. Учень вчиться самостійно приймати рішення під керівництвом досвідченого педагога.

Педагог повинен донести до учнів, що співпраця, це вміння слухати, проявляти терпимість і до ідей, і до партнерів.

Викладання точних дисциплін вимагає практичного матеріалу для роботи з учнями на основі самоосвіти і самовиховання для вирішення дослідницьких і експериментальних завдань з тем курсу. У ході педагогічного діалогу важливо розкрити для учнів практичне значення наукових законів і правил. Самоорганізація і саморегулювання дій учнів спрямовані на освоєння прикладної сторони дисципліни: проведення експериментів, дослідів. Керівництво педагога має бути ненав'язливим, із впровадженням парадоксальних експериментів, науковим фокусів, а учні виконують роль асистентів.

Зауважте, що нині у вивченні технічних предметів і точних наук особливу роль посідає ІКТ, які здатні підвищити інтерес учнів до процесу пізнання і самостійної роботи.

Способи співробітництва та співтворчості педагога і учнів збільшує мотивацію учнів до навчання. Цікаві динамічні заняття сприяють підвищенню інтересу до навчання, а заохочення і підвищена увага по відношенню до учнів з боку педагога стимулює прагнення до успіху, а індивідуальний підхід у процесі педагогічного діалогу створює умови для мотивації навіть відстаючих учнів. Тобто, розробляючи завдання, педагог враховує рівень складності для кожного учня індивідуально.

Взаємодія оптимальний спосіб організації педагогічного процесу

Термін «*педагогічна взаємодія*» розуміється як сукупність зв'язків і взаємовпливів педагогів та учнів, що відбуваються в процесі навчальної діяльності й створюється ефект взаємозараження.

Педагогічна взаємодія є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу. Поняття «взаємодія» включає в себе в єдності педагогічний вплив і власну активність вихованця, що виявляється у відповідних уявленнях або опосередкованих впливом на педагога й на себе самого (самовиховання).

Взаємна активність педагогів та учнів окреслюється термінами *педагогічна взаємодія, педагогічне співробітництво, педагогічне партнерство*. **Взаємодія** – це своєрідне втілення зв'язків, взаємин між людьми, котрі, вирішуючи спільні завдання, взаємовпливають, доповнюють один одного і досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань.

Педагогічний процес – це динамічна взаємодія педагогів та учнів, спрямована на досягнення поставленої навчально-виховної мети. Педагогічна взаємодія своєрідна: її зміст та способи визначаються завданнями виховання і навчання людей. Педагогічний процес є процесом, у якому соціальні ідеї перетворюються в якості особистості. Педагог повинен уміти розпізнавати особливості й основні причини протилежностей, знаходити компроміс, поєднувати інтереси, будувати **партнерство** з учнем. Лише за умов взаємоповаги, бажання та уміння вірити одне одному взаємодія педагога і вихованця стає досяжною.

Стратегія педагогічної взаємодії характеризується такими особливостями:

- ставленням до учня як суб'єкту власного розвитку;
- орієнтацією на розвиток і саморозвиток його особистості;
- створенням умов для самореалізації і самовизначення особистості;
- установленням суб'єкт-суб'єктних відношень.

Співробітництво в навчальному процесі являє собою розвинену мережу за такими лініями:

- 1) вчитель – учень;
- 2) учень - учень в парах (діадах) й в трійках (тріадах);
- 3) загальногрупову взаємодію учнів в колективі.

Співробітництво являється продуктивним за умови, якщо:

- залучення кожного учня до розв'язання завдань на початку процесу засвоєння нового предметного змісту;
- організовано як активне співробітництво з педагогом та іншими учнями;
- у процесі навчання відбувається становлення механізмів саморегуляції поведінки й діяльності учнів;
- усвідомлюються уміння створення цілей.

Навчання в співробітництві являється як найбільш успішна альтернатива традиційним методам і відображає особистісно-орієнтований підхід, а головна мета навчання в співробітництві – навчатися разом, а не просто щось виконувати гуртом. Найбільш цікавими варіантами навчання в співробітництві є навчання в парах, в команді, колективна взаємодія, дослідна робота в малих групах та інші. Починати навчання в взаємодії або співробітництві необхідно з планування приміщення, потім поступово, крок за кроком привчати учнів.

Організуючи роботу в групах, необхідно продумати ролі для учнів: ведучій, редактор, оформлювач, доповідач тощо. Р.Джонсон і Д. Джонсон виділяють наступні відмінності роботи у малих групах за методикою навчання в співробітництві від інших форм групової роботи:

- залежність членів групи;
- відповідальність кожного члена групи за власні успіхи і успіхи своїх товаришів;
- спільна навчально-пізнавальна, творча діяльність учнів у групі;
- соціалізація діяльності учнів у групі;
- загальна оцінка роботи в групі, яка складається з оцінки форми спілкування учнів разом з академічними результатами роботи.

Кожен з указаних аспектів потрібний для результативної роботи групи. Головне, слід структурувати діяльність учнів таким чином, щоб вони були включені в активну спільну діяльність з особистою відповідальністю за діями кожного і власні дії.

Уміння працювати в співробітництві набуваються поступово. Пропонують сім послідовних кроків в навчанні цьому умінню:

- 1) допоможіть учням усвідомити, навіщо треба те чи інше уміння, навичка;
- 2) намагайтесь, щоб учні зрозуміли, із чого це вміння, навичка складається, як їх сформувані;
- 3) організуйте необхідну і достатню інформацію для формування необхідної навички;
- 4) переконайтесь, що кожен учень отримує інформацію про те, наскільки правильно він виконує завдання щодо оволодіння навичкою, вмінням;
- 5) стимулюйте учнів, щоб вони допомагали один одному під час практики;
- 6) створюйте ситуації, в яких учні обов'язково сягнуть позитивних результатів;
- 7) стимулюйте подібну практику до тих пір, поки учні не відчують потребу в постійному її застосуванні.

Отже, зробимо висновки, що педагогічна взаємодія є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу. Поняття «взаємодія» включає в себе єдність педагогічного впливу і власну активність вихованця, що виявляється у відповідних уявленнях або впливі на педагога й на себе самого. Результатом педагогічної взаємодії має стати підготовка учня до активного самостійного опанування знань та формування вмінь, здібностей і особистісних якостей.

Стратегія педагогічної взаємодії характеризується такими особливостями:

- ставленням до учня як суб'єкту власного розвитку;
- орієнтацією на розвиток і саморозвиток його особистості;
- створенням умов для самореалізації і самовизначення особистості;
- установами суб'єкт-суб'єктних відношень.

Співробітництво як спільна діяльність, як організаційна система активності взаємодіючих суб'єктів характеризується: 1) просторовою й тимчасовою співприсутністю, 2) єдністю мети, 3) організацією і управлінням діяльністю, 4) наявністю позитивних міжособистісних взаємин.

Засоби педагогічної взаємодії

Сучасна педагогіка змінює свої провідні принципи. Одностороння, авторитарна дія, яку використовували у педагогіці країни ХХ ст. заміщається взаємодією, в основі якої лежить спільна діяльність педагогів і учнів. Її основними параметрами є формування взаємовідносин, взаємне сприйняття, підтримка, довіра, взаєморозуміння тощо.

Сутністю педагогічної взаємодії є прямий або непрямий вплив суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок, а найважливішою характеристикою особистісної сторони педагогічної взаємодії є можливість взаємного впливу один на одного.

Взаємодія – це узгоджена учасниками діяльність з досягнення спільних цілей та результатів у вирішенні проблем та завдань, суть її – співпраця педагога та учня у навчально-виховному процесі.

Педагогічна взаємодія, співробітництво виконують роль: з одного боку, педагог допомагає учням у їх розвитку (розумовому, моральному, емоційному, фізичному тощо), а з іншого, учні стимулюють самовдосконалення педагога у його професійно-педагогічних та загальнолюдських якостях.

Педагогічні засоби далеко не відразу стали обов'язковим компонентом педагогічного процесу. Довгий час традиційні методи навчання базувалися на слові, але "епоха крейди і розмови скінчилася", у зв'язку із зростанням інформації, технологізації суспільства виникає необхідність використовувати технічні засоби навчання.

Педагогічні засоби – це матеріальні об'єкти, призначені для організації та здійснення педагогічного процесу. До педагогічних засобів відносяться:

- навчально-лабораторне обладнання;
- навчально-виробниче обладнання;
- дидактична техніка;
- навчально-наочні посібники;
- технічні засоби навчання;
- автоматизовані системи навчання;
- комп'ютерні класи;
- організаційно-педагогічні засоби (навчальні плани, екзаменаційні білети, картки-завдання, навчальні посібники тощо).

Резюмуюте, що розвиток дидактичної техніки і ІКТ створило передумови для виникнення нового напрямку в педагогіці: «педагогічної технології». Суть її полягає в застосуванні технологічного підходу до побудови та здійсненню педагогічного процесу. Педагогічна технологія об'єднує в єдине ціле дидактичну техніку, традиційну методику навчання і учасників педагогічного процесу.

Література:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
2. Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 2004. – С. 35 – 40, 201-202.

3. Федорчук В.В. *Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс] : навч. метод. посіб. – Режим доступу : <http://pedagogika.ucoz.ua/knygy/METODYCHKA-OPM.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення : 27.01.2015.*

4. Теслюк В.М., Лузан П.Г. *Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс] : навчальний посібник. – Режим доступу : http://elibrary.nubip.edu.ua/9951/1/Tesluk_pdf.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення : 28.01.2015.*

Тема 5. Педагогічне спілкування як взаємодія, етика поведінки педагога

Мета: сформувати вміння до організації процесу педагогічного спілкування педагога й учня.

Питання для обговорення:

1. Цілі педагогічного спілкування.
2. Функції педагогічного спілкування.
3. Структура педагогічного спілкування.

Цілі педагогічного спілкування

Обговорення цього питання слід розпочати з усвідомлення того, що професійна діяльність педагога заснована на постійному спілкуванні, вирішенні комунікативних завдань, володінні культурою невербального спілкування. Це має значення як з точки зору репрезентації себе іншим людям, зокрема, здобувачам освіти, які завжди відчують стан, настрій дорослої людини, яка з ними спілкується, так і з точки зору навичок і вмінь педагога сприймати, розуміти й оцінювати інших людей. Або ж розуміння та бачення іншої людини, зокрема, учня (настрій, тема розмови, усмішка). Це є необхідною умовою розвитку комунікативних навичок: щоб навчитися спілкуватися з іншими, потрібно навчитися розуміти їх.

Таким чином, основна ціль формування професійних навичок спілкування є розвиток здібностей, а саме:

- психологічна перцепція – здатність розуміти, адекватно моделювати особистість партнера по спілкуванню, бачити його психічний стан за зовнішніми ознаками;
- створювати і підтримувати педагогічний імідж працівника освіти;
- оптимально вибудовувати тактику власної поведінки за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування.

Успішність досягнення таких цілей багато в чому залежить від розуміння важливості педагогічного спілкування та активності рефлексивної позиції. Змістовно формування умінь спілкуватися охоплює всі сторони педагогічного спілкування:

- вміння, на підставі цілісного сприйняття та аналізу ситуації, а також особливостей партнерів по спілкуванню, вступати як в індивідуальний контакт, так і в контакт з аудиторією;
- вибудовувати свою тактику поведінки, використовуючи різні позиції в спілкуванні, прийоми і способи підтримки і розвитку комунікативної ситуації.

Особливу увагу слід приділити *засобам невербального спілкування*, які відіграють важливу роль у взаєморозумінні і взаємодії партнерів та мають свої специфічні цілі, найголовніша з яких – це надавати словам та реченням відповідного емоційного забарвлення та створювати позитивні психологічні взаємини із учасниками навчального процесу.

Важливим аспектом педагогічного спілкування є вміння педагога вирішувати та уникати різного роду конфліктні ситуації. Саме в екстремальних, найчастіше, непередбачених ситуаціях необхідний прояв комунікативно-творчих здібностей і навичок (вміння бачити суть конфлікту, швидко прораховувати варіанти його дозволу, а також бачити можливі його наслідки).

Здатність налагодити позитивні комунікативні взаємини педагога з учнями, вирішуючи різні педагогічні завдання, формуючи мотиваційні механізми в ході вивчення конкретної навчальної дисципліни не, уникаючи при цьому негативного ставлення до процесу навчання з боку учнів, є найважливішою умовою компетентності та професіоналізму педагога й цілком його комунікативних здібностей.

Функції педагогічного спілкування

Обґрунтуйте твердження: «Педагогічне спілкування є поліфункціональним явищем, яке забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоутвердження,

продуктивну взаємодію». Обмін інформацією і ставленням співрозмовників один до одного характеризує комунікативний аспект спілкування; пізнання особистості й самоутвердження – перцептивний; організація взаємодії – інтерактивний. У педагогічному процесі воно виконує такі функції:

- контактну (налагодження контакту між учасниками навчально-виховного процесу);
- інформаційну (обмін повідомленнями, прийом, передавання інформації);
- спонукальну (стимуляція активності учня з комунікації, спрямування його на певні дії);
- координаційну (взаємне узгодження дій для організації комунікативної діяльності у навчально-виховному процесі);
- пізнавальну (сприйняття, осмислення змісту інформації, пізнання особистості учня, колективу, себе);
- експресивну (доступно, цікаво й емоційно-виразно передавати знання, викликати необхідні емоційні переживання);
- встановлення відносин (усвідомлення власного місця в системі ролевих, статусних, ділових, міжособистісних та інших комунікативних зв'язків);
- організація впливу (зміна стану, поведінки, рівня комунікативних знань, умінь, досвіду, ціннісно-мотиваційної сфери співрозмовника тощо);
- управлінську (керування своєю поведінкою, вплив на поведінкові реакції учнів).

Педагогічне спілкування допомагає педагогу організувати взаємодію на уроці й поза ним як цілісний процес. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну ставленнями, переживаннями, допомагає самоутвердженню школяра в колективі, забезпечує співробітництво і співтворчість у класі. За статусом педагог і учні діють з різних позицій: *педагог організовує взаємодію, учень, сприймаючи його дії, залучається до неї*. Для того щоб учень став активним співучасником педагогічного процесу, необхідно забезпечити суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних стосунків, який полягає в рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній спрямованості, активності педагога та учнів, взаємопроникненні їх у світ почуттів і переживань, готовності до прийняття аргументів співрозмовника, взаємодії з ним.

Налаштований на особистісно-орієнтоване спілкування педагог демонструє відкритість, доступність, створює для учнів можливості висловлювати думки і почуття. Він має бути справедливим, довіряти учням, визнавати їх неповторність, цікавитися їх життям, проблемами, бути готовим завжди допомогти. Непрофесійне педагогічне спілкування породжує в учнів страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності, порушення динаміки мовлення, небажання думати і діяти самостійно, відчуженість, негативне ставлення до педагога, навчання, а почуття пригніченості від вивчення певного предмета або спілкування із таким педагогом може тривати впродовж багатьох років.

Структура педагогічного спілкування.

Професійно-педагогічне спілкування спрямоване на розвиток мотивації учнів, надання творчого характеру навчальній діяльності та формування особистості здобувача освіти. Тому єдиним важливим завданням є вміння правильно його вибудувати. У структурі процесу професійно-педагогічного спілкування виокремлюють такі етапи:

1) **прогностичний етап** (моделювання педагогом майбутнього спілкування). На цьому етапі окреслюють контури майбутньої взаємодії: планують і прогнозують зміст, структуру, засоби спілкування. Змістом спілкування є формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та ситуації (що сталося?). Вирішальне значення в цьому процесі має цільова установка педагога. Передусім він повинен подбати про залучення учня до взаємодії, створення творчої атмосфери, а також відкрити простір для прояву його індивідуальності.

2) **«комунікативна атака»**. Суть її полягає в завоюванні ініціативи, налагодженні емоційного і ділового контакту. Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу. До найефективніших механізмів впливу належать:

- зараження (підсвідоме співпереживання);
- навіювання (цільове свідоме "зараження" інших людей мотиваціями певних дій);

- переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований вплив на систему поглядів індивіда);
- наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації себе з нею).

3) **керування спілкуванням**. Свідома і цілеспрямована організація взаємодії з коригуванням процесу спілкування згідно з його метою. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, оцінками інформації; взаємооцінка співрозмовників.

Важливо на початку взаємодії педагога з учнями налагодити цілісний контакт із ними, привернути їх увагу. Досягають цього насамперед мовленнєвими засобами.

Залежно від способу впливу методи завоювання уваги аудиторії поділяють на *пасивні та агресивні*. **Пасивні методи** полягають у тому, що педагог фокусує увагу учнів на своїй особистості, послідовно організовуючи її. **Агресивні методи** використовують сильні, упевнені в собі й експресивні педагоги, миттєво привертаючи увагу аудиторії, неначе гіпнотизуючи її. Такий стан аудиторії вони утримують стільки, скільки потрібно для розв'язання педагогічного завдання.

4) **самокоригування (аналіз спілкування)**. Цей етап передбачає співставлення мети, засобів з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування.

Етапність процесу педагогічного спілкування в реальній педагогічній діяльності характерна для найтипівіших ситуацій, що складаються у процесі педагогічного спілкування. Вона допомагає у налагодженні педагогічно доцільних стосунків між учасниками навчальної взаємодії.

Література:

1. Горovenko O.A. *Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації* / O.A.Горovenko. – Х.: «Основа», 2013. – 112 с.
2. Зайченко І., Теслюк В., Каленський А. *Основи педагогічної майстерності*. – К., 2018. – 484 с.
3. Зязюн І. А. *Педагогічна майстерність* / І. А.Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
4. Каплінський В.В. *Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія* / В.В.Каплінський. – Вінниця: «Твори», 2018. – 492 с.
5. *Професійна підготовка майбутнього вчителя* / Акімова О.В., Галузяк В.М., Столяренко О.В. [та ін.] – Вінниця: «Твори», 2018. – 348 с. /Столяренко О. В. – С.258– 279/.

Змістовий модуль 2. Технології педагогічної взаємодії

Тема 6. Педагог як суб'єкт навчально-виховного процесу

Мета: сформувати готовність до самореалізації особистості педагога в педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості здобувача знань.

Питання для обговорення:

1. Гуманістична спрямованість діяльності педагога.
2. Професійна компетентність.
3. Здібності до педагогічної діяльності.
4. Критерії майстерності педагога.

Гуманістична спрямованість діяльності педагога

Розгляд цієї теми розпочніть із усвідомлення, що *гуманістична спрямованість педагога* – це ставлення до учня як до найвищої цінності, визнання його права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Вільно реалізувати свої творчі можливості задля себе і оточення людина може лише за наявності віри у саму себе, а віра формується коли у любові, повазі її гідність, прояву гуманності.

Водночас гуманізм не є поблажливостю, педагог повинен ставити перед учнем посилені і розумно сформульовані вимоги з метою його подальшого розвитку, тобто здійснювати педагогічний вплив гуманістичного, а не авторитарного характеру.

Назвіть видатних педагогів минулого, що сповідували теорію гуманізму у професійній діяльності.

У наш час гуманізм стає узагальненою системою поглядів, переконань і ідеалів педагога ХХІ століття. Зміст його практичної діяльності, її засоби, методи і способи будуть реалізовувати:

- ідею особистісно орієнтованого підходу в навчанні і вихованні;
- підпорядкування всіх дій педагога реальним інтересам учня;
- надання допомоги учневі у його саморозвитку шляхом виховання культури ставлення до самого себе, інших людей, природи, праці;
- забезпечення гармонійного і творчого розвитку кожного учня з наданням йому можливості прояву суб'єктності і самобутності;
- якомога ширше використання педагогічних вимог в опосередкованій формі (порада, прохання, довіра, схвалення тощо, педагогічної підтримки);
- поступовий перехід від групових форм взаємодії до індивідуальної;
- емоційне забарвлення ділових відносин з учнями;
- постійний контроль у процесі ділової комунікативної діяльності;
- подолання різних форм авторитаризму, домінування, садизму, відриву навчання і виховання від життя суспільства.

Твердження гуманістичного мислення передбачає розуміння педагогом суспільно-економічних і політичних змін, що відбуваються, чутливість до зрушень в особистості учня, його позицій, цінностей, потреб, мотивів; невпинне переосмислення своїх освітніх дій і використання його в удосконаленні педагогічного процесу.

Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до учня, толерантність і справедливість, педагог тим самим захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові вартості, виступає співучасником у формуванні творчого мислення та індивідуальності учня.

Професійна компетентність

Зверніть увагу, що *професійна компетентність педагога* – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

На перший план висуваються внутрішні фактори педагога: особистісні якості, тобто структура особистісних здібностей та рис характеру, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості, *на другий* – кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, уміння, навички з отриманої спеціальності.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності педагога; вона включає наступні компоненти:

- змістовий (знання);
 - процесуальний (уміння),
- має головні суттєві ознаки, а саме:
- мобільність знань;
 - гнучкість методів професійної діяльності;
 - критичність мислення.

На основі цих факторів можна зрозуміти професійно-педагогічну компетентність педагога, яка є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для педагога особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності в умовах сьогодення й формують: якості професійної підготовки й професійної компетентності фахівця, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентоздатності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності.

Здібності до педагогічної діяльності

Зауважте, що *здібності* – індивідуально-психологічні особливості людини, які проявляються в діяльності і є умовою успішності її виконання. Від здібностей залежить швидкість, глибина, легкість і міцність процесу оволодіння знаннями, вміннями і навичками, але самі вони до них не зводяться, а успішність виконання будь-якої діяльності залежить не від якоїсь однієї, а від поєднання різних здібностей, причому це поєднання, що дає один і той же результат, може бути забезпечено різними способами.

При відсутності необхідних задатків до розвитку одних здібностей їх дефіцит може бути заповнений за рахунок більш сильного розвитку інших.

Педагогічні здібності – це сукупність певних психологічних характеристик, що є неодмінною умовою для досягнення педагогом успіхів у вихованні та навчанні. Якщо говорити про здібності до педагогіки, то основними є *комунікативні особистісні властивості*, І, перш за все, ті, які відносяться до сфери сприйняття, наприклад – спостережливість. Такі властивості сприяють адекватному розумінню психології учнів, їх морального стану в кожному конкретному випадку, правильній оцінці всього учнівського колективу і ситуації в даний момент.

До комунікативних властивостей відносять розуміння психологічного стану учнів і здатність співпереживати їм – *емпатія*.

Обов'язковою умовою для наявності такої риси є любов і повага до учнів.

Н.Д.Левітін під педагогічними здібностями розумів ряд якостей, що мають відношення до різних сторін особистості педагога та є умовами успішного виконання педагогічної діяльності:

- 1) здатності до передачі учням знань в короткій і цікавій формі;
- 2) здатність розуміти учнів, що базується на спостережливості;
- 3) самостійний і творчий склад мислення;
- 4) винахідливість або швидка і точна орієнтування;
- 5) організаторські здібності, необхідні як для забезпечення системи роботи самого педагога, так і для створення гарного учнівського колективу.

Ще розгляньте підходи інших науковців, які поділяли якості педагога на власне педагогічні здібності і властивості, які супроводжують їх. У структуру власне педагогічних здібностей відносяться:

- 1) здатність "заряджати" своєю енергією інших людей, активізувати їх;
- 2) практично психологічний розум як якість, що забезпечує здатність знаходити найкраще практичне застосування кожній людині в залежності від його індивідуально-психологічних особливостей;
- 3) здатність розуміти психологію людей і вірно на неї реагувати;
- 4) здатність бачити недоліки в діях і вчинках інших людей (критичність);
- 5) психологічний такт – здатність встановити контакт з іншими людьми;
- 6) загальний рівень розвитку як показник кмітливості і загальних розумових здібностей;
- 7) ініціативність;
- 8) вимогливість до інших людей;
- 9) схильність до організаторської діяльності;
- 10) практичність;
- 11) самостійність на відміну від сугестивності і сліпого наслідування;
- 12) спостережливість;
- 13) самовладання;
- 14) товарицькість;
- 15) наполегливість;
- 16) активність;
- 17) працездатність;
- 18) організованість.

Ці фактори свідчать про наявність спеціальних педагогічних здібностей. *По перше*, далеко не всі педагоги, які знають предмет і мають значний термін роботи, успішно справляються з педагогічною працею за показниками діяльності учнів:

- 1) глибина і різнобічність їх знань;
- 2) інтерес їх учнів до предмету;
- 3) інтерес учнів до складних розділів предмета;
- 4) вміння самостійно працювати над предметом;
- 5) узагальнення та перенесення знань, отриманих в даному предметі тощо.

По-друге, зустрічаються педагоги, які, незважаючи на відповідальне ставлення до справи, не досягають високих результатів в педагогічній праці (по відношенню до всіх або переважної більшості учнів).

Критерії майстерності педагога

На завершення цієї теми охарактеризуйте висловлювання, що основними критеріями майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності:

- доцільність (за спрямованістю);
- ефективність (за результатами);
- гуманність, демократичність і діалогічність (за характером спілкування);
- оптимальність (у виборі змісту і засобів);
- творчість чи оригінальність (за змістом діяльності);
- науковість (за змістом матеріалу, що викладається, і за характером діяльності).

Зробіть висновок, що педагог був і буде головною дієвою особою, режисером у навчально-виховному процесі. На думку переважної більшості науковців, педагог ХХІ століття – «це фахівець із планетарним мисленням, який усвідомлює себе як суспільний діяч і просвітитель, активний перетворювач суспільства, а не просто державний службовець.

Література:

1. Горovenko O.A. *Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації* / O.A.Горovenko. – X.: «Основа», 2013. – 112 с.
2. Зайченко І., Теслюк В., Каленський А. *Основи педагогічної майстерності*. – К., 2018. – 484 с.
3. Зязюн І. А. *Педагогічна майстерність* / І. А.Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
4. Столяренко О.В. *Підготовка майбутніх учителів до моделювання професійної діяльності та регуляції освітньої взаємодії з суб'єктами педагогічного процесу* / О.В.Столяренко// *Теоретико-методичні засади формування загально педагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти: монографія* / Акімова О. В., Галузьяк В. М. [та ін.] – Вінниця, ТОВ «НіланЛТД», 2017. – 388 с. – С. 302–328.

Тема 7. Зовнішній вигляд педагога

Мета: сформувати уявлення про фактори фізичного оточення простору в педагогічній взаємодії, взаємозв'язку зовнішньої та внутрішньої краси педагога.

Питання для обговорення:

1. Поняття зовнішній вигляд педагога.
2. Вимоги до виразу обличчя педагога.
3. Вимоги до зовнішнього вигляду педагога.

Поняття зовнішній вигляд педагога

Висвітлення цієї теми розпочніть з розуміння того, що зовнішність педагога виконує специфічну роль, адже педагог має справу не просто із соціумом, а з учнівством. Для нього педагог – це своєрідний еталон, зразок для наслідування, тому його зовнішність має бути бездоганною й являється важливим елементом педагогічної техніки, яка у свою чергу є структурним компонентом педагогічної майстерності.

Загальне сприйняття педагога, його особистості, внутрішнього стану, формування довіри чи недовіри до його слів починається із враження, створеного його зовнішнім виглядом, стійкими категоріями якого є:

- фізичний вигляд (обличчя, постава і типові пози, хода, голос і мовлення);
- оформлення зовнішності (одяг, зачіска, аксесуари);
- засоби виразної поведінки (доброзичливість, привітність, привабливість, естетична виразність тощо).

Педагог формує морально-етичні погляди і смаки вихованців. Будь-яка деталь у його зовнішності й поведінці має важливе значення. Тому він повинен одягатися елегантно, з урахуванням вимог моди. Водночас його одяг має бути зручним для виконання необхідних педагогічних операцій: писання на дошці, роботи з демонстраційними матеріалами, нахилання, ходіння між рядами парт тощо. Уміле використання кольору, фактури, доповнень (гудзиків, пряжок тощо) також позитивно впливає на емоційний настрій учнів, дисциплінує їх, сприяє формуванню почуття міри, не відвертає уваги від навчальних занять. Естетичний смак потрібен

йому і щодо використання інших компонентів зовнішнього вигляду (зачіска, косметика, прикраси).

Вимоги до виразу обличчя педагога

Зауважимо, що педагог має систематично аналізувати власні жести, звільнятися від рухів, які не мають безпосереднього зв'язку зі змістом мовлення, але вирішальна увага на формуванні зовнішнього вигляду педагога відіграє обличчя. При цьому увага зосереджується не тільки на овалі та рисах (фізіогномічних особливостях), але і на характерних фізіогномічних масках як відображення внутрішнього світу, особистісних якостей.

Домінуючі емоційні стани – відкритість та доброзичливість, злобність та підозріливість – з часом накладають видимий відбиток на зовнішність, що проявляються в типових експресивних масках, тому можна мати від природи гарне, але непривабливе обличчя. Вираження суворості, неприхильності, холодний блиск очей насторожує дітей, позбавляючи природної жвавості.

Очевидна доброзичливість схиляє до діалогу, активної взаємодії. Незважаючи на свою неоднозначність, експресивно-мімічні засоби спілкування є наочним індикатором емоційних стосунків у процесі навчання, розкриваючи зміст, що не передається жодними іншими засобами.

Міміка може бути більш або менш розвиненою, красномовною і невиразною, різноманітною й одноманітною, може характеризуватися швидкою і повільною зміною виразів, бути стереотипною та індивідуальною, природною та манірною, гармонійною та хаотичною. Загальноживаним знаком прихильності до співрозмовника є усмішка. Однак далеко не завжди вона викликає довіру.

Міміка може бути спонтанною і довільною. Кожна людина здатна керувати м'язами обличчя, хоча механізмом формування мімічної експресії є наслідування, що бере свій початок з раннього дитинства. Своєрідність експресії обличчя залежить від цілісного сприймання динаміки руху комплексу м'язів, у якому виділяють такі зони: верхню (чоло, брови), середню (очі, ніс) і нижню (губи, підборіддя). Кожна з цих зон володіє своєрідною інформативністю, наприклад, зсунуті насуплені брови сигналізують про невдоволення, широко відкриті очі – про здивування, тремтяче підборіддя – про сильну образу.

Серйозну регулятивну функцію виконує так званий контакт очей. Поглядом педагога, спрямованим на учня, привертають увагу до себе і предмета розмови, демонструють прихильність (лагідний погляд) і відчуження (холодний погляд), виражають нерозуміння (питальний погляд), іронію (глузливий погляд), осуд (суворий погляд), повідомляють співбесідника про надання йому слова, підтримують психологічний контакт. Пильний погляд посилює ефект слова. Блукаючий, бігаючий, вислизаючий, важкий, злий погляд насторожує, дратує, відштовхує.

Одночасно візуальний контакт виконує у стосунках з учнями ще таку важливу функцію, як емоційне живлення. Відкритий, природний, доброзичливий погляд прямо в очі учня важливий не лише для встановлення взаємодії, а й для задоволення її емоційних потреб.

Треба прагнути, тримати у полі зору всіх учнів. Візуальний контакт є технікою, яку потрібно свідомо розвивати.

Вимоги до зовнішнього вигляду педагога

Педагог має використовувати певну систему вмінь і навичок організування своєї зовнішності, а саме:

- 1) режим дня має бути ретельно продуманий, враховувати порядок занять у ЗО, а також час для догляду за собою;
- 2) одягаючи новий костюм, слід упевнитися, що в ньому буде зручно працювати в класі;
- 3) виходячи з дому, бажано обов'язково оглянути себе перед дзеркалом;
- 4) добираючись на роботу, важливо не забруднити, не пом'яти одягу, не залишитися без гудзиків тощо;
- 5) у гардеробі ЗО бажано оглянути, скоригувати зовнішність, оцінивши себе очима учнів і колег;
- 6) вдаватися до самоаналізу з позицій педагогічних вимог до одягу з урахуванням зовнішнього вигляду колег, реакції учнів на зовнішній вигляд педагогів.

Естетична виразність, привабливість педагога проявляється і в привітності погляду, доброзичливості обличчя, усмішці, зібраності, стриманості рухів, виправданих м'яких жестах, у поставі й ході. Неприпустимі для педагога кривляння, метушливість, штучність жестів, в'ялість. У його зовнішності діти повинні бачити і відчувати стриману силу, упевненість і доброту.

Про особистісну культуру вчителя свідчить і його зовнішня привабливість, яка виявляється і в його одязі, і гармонії ліній тіла, безлічі інших елементів.

Творенню привабливого образу сприяє вміле володіння ним *пантомімікою* – виражальними рухами тіла або окремої його частини. Навіть найідеальніша фігура не справить потрібного ефекту, якщо в людини неправильна постава, вона не вміє триматися. Сутулуватість, опущена голова, млявість рук здебільшого свідчать про внутрішню слабкість, невпевненість у собі. Часто постава є результатом спеціальних вправ і звички, тому вчитель має навчитися правильно стояти перед учнями на уроці, рухатись тощо.

Емоційний стан, внутрішню налаштованість педагога виражає і його *поза* – положення частин тіла людини (голови, тулуба, рук, ніг).

Звички педагога стояти, ходити інколи заважають йому у спілкуванні з учнями. Далеко не кожному педагогу вдається нейтралізувати подібні недоліки ерудицією, привітністю або професійною майстерністю. Тому багато з них через недооцінку тілесної експресії не можуть справитися з бар'єрами у спілкуванні.

Оптимальний пластичний образ вчителя творять відкрита поза, опущені або ледве зігнуті в ліктях руки (не варто їх схрещувати); оберненість обличчям до учнів, витримання дистанції, яка створює ефект довіри; розверненість долонь не до аудиторії; плавна пластика, продумана зміна місцезнаходження (доцільно рухатися вперед і назад по аудиторії, а не в сторони). Крок уперед підсилює значущість повідомлення, зосереджує увагу учнів. Відступаючи назад, промовець начебто дає змогу слухачам перепочити. Нахил до учня під час розмови сприймається як люб'язність, вияв уваги, відкидання назад або розмова сидячи у кріслі сприймаються насторожено.

Знаючи особливості невербальної комунікації, педагог має враховувати особливості сприйняття й інтерпретації учнями рухів, що супроводжують його діяльність, сигналізують про емоційний стан, наміри, ставлення тощо.

Відзначте, що для досягнення зовнішньої виразності у процесі невербальної комунікації педагог повинен уміти диференціювати й адекватно інтерпретувати невербальну поведінку інших людей, розвивати вміння “читати обличчя”, розуміти мову тіла, час, простір у спілкуванні; розширювати діапазон засобів спілкування шляхом тренувальних вправ (розвиток постави, ходи, міміки, організація простору, візуального контакту) і самоконтролю зовнішньої техніки; дбати, щоб створені з використанням зовнішньої техніки образи були органічно пов'язані з внутрішніми переживаннями, виражали значення педагогічної дії, а внутрішнє тепло його думки і почуттів благородно сяяло в погляді, міміці, наснажувало слово.

Література:

1. Горovenko O.A. *Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації* / O.A.Горovenko. – X.: «Основа», 2013. – 112 с.
2. Зайченко І., Теслюк В., Каленський А. *Основи педагогічної майстерності*. – К., 2018. – 484 с.
3. Зязюн І. А. *Педагогічна майстерність* / І. А.Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
4. Ковальчук Л.О. *Основи педагогічної майстерності: Навч. посібник і методичні матеріали*. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 608 с.
5. Отич О.М. *Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник* / О.М.Отич. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 175 с.

Тема 8. Комунікативні аспекти педагогічної взаємодії

Мета: розкрити суть та значення комунікаційної взаємодії у формуванні педагогічного простору.

Питання для обговорення:

1. Психотехніка.
2. Поняття про міжособистісний простір у спілкуванні.
3. Візуальний контакт з аудиторією.

4. Управління емоційним станом.

Психотехніка

Відзначте, що від самопочуття та настрою педагога багато в чому залежить характер взаємин з учнями, колегами і, отже, результат його педагогічної діяльності. Педагог не може і не повинен бути байдужою людиною. Він радіє досягненням учнів, засмучується невдачами. Як відзначає І.А.Зязюн, досягти оптимального внутрішнього стану в педагогічній діяльності важко, оскільки вона сама по собі емоційно напружена, вимагає великих душевних затрат.

Дослідження психологів підтверджують, що самопочуття і стан педагога мають межі ресурсів психічного здоров'я, щоб продуктивно працювати, педагог повинен, насамперед, уміти раціонально витратити свою психічну енергію, знати як її можна поповнювати, відновлювати. Це допоможе йому усвідомлено й ефективно розподіляти свої сили протягом кожного дня, тижня, місяця, року, володіти ситуацією і собою, зберігати працездатність.

Позитивні *емоції* надихають, додають бадьорості і сил для подолання педагогічних проблем, а негативні, що викликають страх, тривожність, дратівливість, призводять до ускладнень у роботі. В основі психологічної стійкості педагога лежить емоційна прихильність до учнів, роботи, до себе.

Вираження доброзичливості на обличчі сприяє появі позитивних емоцій як у самого педагога, так і в учнів.

Щодо *вольової сфери* діяльності педагога, то можна звертатися до почуття обов'язку, переборюючи власні прагнення, дії. Інший шлях – непрямий, коли ми впливаємо на зовнішні прояви емоцій. Мова йде про контроль м'язового напруження, темпу рухів, мови, дихання. Їх зміна впливає на психічний стан.

Оволодіння психотехнікою необхідно педагогу для створення позитивного емоційного фону спілкування, сприятливого мікроклімату в групі, попередження травмування психіки як учнів, так і своєї. Володіння психотехнікою є свідченням професійної культури педагога. Як зазначає В.М.Гриньова, психотехніка припускає використання досягнень і засобів психологічної науки, раціонального використання психічних можливостей педагога в його професійній діяльності.

Основою саморегуляції психічного стану є *увага* і *уява*.

Розуміння уваги у педагогічній діяльності, слід розпочати з аналізу на вмінні зосереджувати її в конкретний момент на потрібному об'єкті. Увага може бути *довільною* і *мимовільною*. Ці види уваги необхідні педагогу і взаємозалежні, однак особлива роль приділяється саме довільній увазі як умові успішної педагогічної діяльності. Довільна увага пов'язана з проявом волі.

Особливе значення для педагогічної діяльності має розвиток рівня, стійкості, перенесення і розподілу *уваги*, оскільки педагог постійно повинен тримати в полі зору багато учнів із властивими їм особливостями. Добре розвинена увага – основа педагогічного бачення, що лежить в основі грамотних дій педагога, допомагає йому в складних ситуаціях навчання і виховання.

Уява дозволяє передбачити результати роботи, тобто створити психологічну модель кінцевого продукту. Уява є основою проєктувальних умінь педагога. У навчанні і вихованні не можливо заздалегідь знати кінцевий результат, однак передбачити тенденції розвитку людини, оптимальні умови і шляхи її становлення, можливі труднощі допоможе добре розвинута уява.

Регуляція свого фізичного стану є одним з факторів педагогічної діяльності. У стані *фізичної напруги* педагог допускає безліч помилок, що виявляються в невиразності мови, порушенні її темпу, скутості в рухах, жестах, міміці тощо. Напруга гальмує психічну діяльність, і дійсно, у напруженому, скутому стані ми вагаємось з ухваленням рішення, погано виражаємо свої думки, погано контролюємо ситуацію («м'язовий затиск»). Педагогу необхідно навчитися управляти своїм фізичним станом, знімати м'язову напругу, тим самим прагнути м'язової свободи, тобто того стану, в якому повинен знаходитися педагог для вирішення педагогічних завдань.

Поняття про міжособистісний простір у спілкуванні

Слід дати визначення, що *міжособистісний простір (дистанція спілкування)* – відстань між учасниками спілкування.

У процесі спілкування важливою є відстань:

до 45 см – *інтимна* (спілкування близьких людей);

- від 45 см до 1 м 20 см – *персональна* (спілкування із знайомими людьми);

- 1 м 20 см – 4 м – *соціальна* (офіційне спілкування);
- 4–7 м – *публічна* (виступ перед аудиторією).

Важливе й розміщення співрозмовників (суперники сидять один навпроти одного, під час випадкової бесіди – навскісь за столом, друзі – поруч).

Володіння засобами невербальної комунікації сприяє досягненню зовнішньої виразності педагога, який повинен:

- навчитися диференціювати й адекватно інтерпретувати невербальну поведінку інших людей, розвивати вміння «читати обличчя», розуміти мову тіла, час, простір у спілкуванні;
- прагнути розширити власний діапазон різних засобів спілкування шляхом тренувальних вправ (розвиток постави, ходи, міміки, організації простору, візуального контакту) і самоконтролю зовнішньої техніки;
- домагатися того, щоб використання зовнішньої техніки було органічно пов'язане з внутрішнім переживанням як логічне продовження педагогічного завдання, думки й почуття педагога, тому він має не приміряти образи, а, знявши скутість, проявляти свій зовнішній зміст педагогічної дії.

Візуальний контакт з аудиторією

Педагогу необхідно вчитися візуальному контакту, він встановлюється тоді, коли співрозмовники дивляться один одному в очі, виражаючи тим самим зацікавленість партнером або предметом розмови. В очі співрозмовнику ми дивимося протягом 5-7 с, а в цілому в ході розмови дивимося на партнера 35-50% часу. Решту часу співрозмовники дивляться у бік. Частіше дивимося в очі, коли слухаємо, а не говоримо, тому що хочемо побачити реакцію співрозмовника. Тривалий погляд звичайно свідчить про підтвердження сказаного. Якщо ж йдеться про суто особистісні справи, то погляд відводиться у бік, і слухач не дивиться на того, хто говорить.

Візуальний контакт виконує значну роль у встановленні емоційного контакту з учнями. Відвертість, доброзичливість погляду іноді роблять більше, ніж слова адже для налагодження взаєморозуміння слід бачити очі партнера. На жаль, як зазначають психологи, частіше за все ми дивимося в очі, коли вичитуємо або засуджуємо учнів за щось. Це може спровокувати появу тривожності, невпевненості в собі, тому треба пам'ятати, що контакт очей повинен бути постійним. Він потрібен для того, щоб учні відчували любов, доброзичливість, прагнення до співпраці. У його полі зору повинні бути всі і кожен окремо.

Слід зазначити і важливість уміння педагога володіти своїм тілом, тобто пантоміміку, про яку йшлося у попередніх темах і вона безпосередньо пов'язана з візуальним контактом. У зв'язку з цим можна виділити такі вимоги до ходи, уміння стояти і сидіти:

- під час заняття вибрати таке місце, звідки добре видно і чути всіх учнів;
- нову інформацію необхідно давати стоячи, щоб бачити всіх учасників освітнього процесу, мобілізувати їх увагу;
- педагогу немає необхідності стояти впродовж усього заняття і якщо дозволяють обставини – можна сісти;
- закінчуючи заняття, педагог знаходиться в центрі аудиторії, своїм виглядом мовби демонструє завершеність процесу;
- якщо немає ніяких справ, то педагогу слід першим виходити з аудиторії;
- хода педагога повинна бути рівною, упевненою, м'якою;
- не слід сидіти на краю стільця, перекидати ногу за ногу, перш ніж сісти, необхідно перевірити стілець;
- слід стежити за собою не тільки в межах навчального закладу, а й поза ним.

Кажучи про техніку рухів, слід звернути увагу на дистанцію спілкування, тобто відстань між тими, хто спілкується.

Управління емоційним станом

Для розуміння механізмів управління емоційним станом слід розглянути поняття «*емоційний інтелект*» і це не лише емпатійні здібності педагога, а розуміння власних емоцій і

емоцій учнів, батьків, колег; уміння використовувати свої емоції як ресурс для прийняття рішень, професійно-педагогічної взаємодії.

Емоційний інтелект педагога включає в себе комбінацію компетенцій, які дозволяють виражати та розуміти, контролювати власні емоції, бачити та розуміти емоції учнів, їх батьків, колег, та використовувати для підвищення власної ефективності. Серед таких компетенцій виділяють:

- точність і оцінка вираження емоцій;
- використання емоцій у когнітивній діяльності;
- розуміння і управління емоціями в професійно-педагогічній діяльності.

Педагоги з високим рівнем емоційного інтелекту, як правило, відчувають здоровий емоційний баланс таких почуттів: *самоконтроль, зосередженість, мотивація, соціальна взаємодія, автономність, вдячність, задоволення*. Водночас, педагоги з низьким рівнем емоційного інтелекту часто відчувають: *незадоволення, відчуття самотності, фрустрацію, неврівноваженість, образу, злість, незадоволеність, залежність, почуття провини* тощо.

Для успішного виконання педагогічних задач, підвищення якості життя і професіоналізму важливо мати високий рівень емоційного інтелекту та постійно працювати над його вдосконаленням.

Сучасні педагоги, володіючи високим рівнем емоційного інтелекту стикаються з проблемами емоційної дестабілізації, однак їхня реакція на такі ситуації відрізняється. Вони здатні зупинитися, проаналізувати те, що вони відчувають, і зрозуміти, як ці почуття впливають на поведінку і вибір. Вони здатні зрозуміти, як учень почувається, чому сталась ситуація, що призвела до конфлікту і співпереживати разом з ним. Також вони можуть вибрати поведінку і дії, які допоможуть їм не тільки вийти зі складної ситуації, але й вирішити її – як всередині себе, так і по відношенню до інших. Для таких професіоналів подолання невдач та складнощів є досвідом, шансом удосконалити себе та свої взаємовідносини з оточуючими. Перешкоди не зупиняють таких фахівців, а допомагають розвинути свій потенціал.

Усвідомлення своїх емоцій вимагає практики. Існує низка кроків, які допомагають підвищити емоційну самосвідомість та покращити здатність розуміти та контролювати власні емоції.

Якщо емоція виникла в певний момент, це означає, що в оточуючому середовищі або в структурі нашого «Я» потрібні зміни. Емоційний інтелект відповідає за те, як особистість трактуватиме цей сигнал, як трансформує і що буде далі робити.

Крок 1. Від емоції потрібно відсторонитись, типу не «мені дискомфортно», а «я відчуваю дискомфорт» – конкретизація від імені власного «Я».

Крок 2. Практична робота – робота з емоцією в різний спосіб (арт-терапія, психодрама, вербалізація, візуалізація, танцювально-рухова терапія), фокусування її в тілі.

Крок 3. Дослідницька робота – за типом «що я відчуваю, де емоція відображається, що за нею стоїть, що я хочу насправді» (при цьому важливим є конкретизація ознак емоції, яка вона).

Відпрацювавши декілька разів цю схему – мислення особистості починає працювати по іншому, починає ставати гнучким і ефективним для самовдосконалення.

Для управління емоційним станом достатньо навчитися аналізувати власні емоції і намагатися їх контролювати, або спрямовувати в потрібному напрямку, для успішної реалізації навчально-виховних завдань.

Література:

1. Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І.А.Зязюн. - К. : Вища школа, 2004. - С. 35 – 40, 201-202.
2. Федорчук В.В. Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс] : навч. метод. посіб. – Режим доступу : <http://pedagogika.ucoz.ua/knygy/METODYCHKA-OPM.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення : 27.01.2015.
3. Теслюк В.М., Лузан П.Г. Основи педагогічної майстерності [Електронний ресурс] : навчальний посібник. – Режим доступу : http://elibrary.nubip.edu.ua/9951/1/Tesluk_.pdf.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення : 28.01.2015.

Тема 9. Конфлікти у педагогічних ситуаціях, шляхи їх вирішення

Мета: навчити визначати причини виникнення, типологію конфліктних ситуацій та шляхи їх вирішення.

Питання для обговорення:

1. Поняття про конфлікти у педагогічних ситуаціях.
2. Анатомія, структура, сфера, динаміка педагогічних конфліктів.
3. Способи поведінки педагога у конфліктних ситуаціях.
4. Шляхи розв'язання педагогічних конфліктів.

Поняття про конфлікти у педагогічних ситуаціях

Зауважте, що соціально-психологічний конфлікт є явищем міжособистісних і групових взаємин, активного зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки.

Конфлікти бувають: внутрішньо *особистісні, міжособистісні, міжгрупові, міжнаціональні, міждержавні, міжстатеві*. Вони бувають *відкриті і приховані, прості і складні, продуктивні та непродуктивні, стихійні, заплановані, ініціативні, спровоковані*.

Конфлікти в ЗО поділяються на *прості*, які дозволяються педагогом без зустрічної протидії учнів (зупинка бійки, сварки між учнями) і *складні* (конфлікти діяльності, конфлікти поведінки, конфлікти взаємин). Конфлікти діяльності виникають під час виконання учнем навчальних завдань, коли учень не готовий оперативно виправити власну помилку. Педагог висловлює невдоволення, учень вступає в суперечку чи демонструє образ

Конфлікти поведінки виникають під час порушення учнями правил поведінки в ЗО і поза ним. Це може бути погане ставлення учнів до педагога, агресивна поведінка з однокласниками. Конфлікти взаємин виникають у сфері емоційних особистісних стосунків учнів і педагогів.

Педагогічні конфлікти мають наступні особливості:

- професійна відповідальність педагога за педагогічно правильне вирішення ситуації;
- учасники конфліктів мають різний соціальний статус, чим і визначається їх різне поведіння в конфлікті;
- різниця віку і життєвого досвіду учасників призводить їх позиції в конфлікті, породжує різну ступінь відповідальності за помилки;
- професійна позиція педагога в конфлікті зобов'язує його взяти на себе ініціативу в його роздільній здатності і на перше місце зуміти поставити інтереси які формуються особистістю;
- будь-яка помилка педагога при вирішенні конфлікту породжує нові ситуації і конфлікти, в які включаються інші учні;
- конфлікт в педагогічній діяльності легше попередити, ніж успішно вирішити.

Анатомія, структура, сфера, динаміка педагогічних конфліктів

Аналізуючи це питання слід усвідомити, що педагогічний конфлікт має свою структуру, сферу і динаміку.

Структура конфліктної ситуації складається із зовнішньої і внутрішньої позиції учасників взаємодії і об'єкта конфлікту й досить часто конфлікти виникають тому, що одна сторона зосереджується на цілі конфлікту, інша – на жертв конфлікту.

Сфера конфлікту може бути діловою або особистісною. Важливо щоб конфлікт відбувався у діловій сфері й не переходив у особистісний. А висловлювання чи зауваження, які досить часто можна почути у висловлювання педагогів, наприклад: "Ти грубий і невихований. По предметі у тебе погані оцінки. Ти ледачий". Необхідно замінити на: "Давай поміркуємо удвох, чому в тебе проблеми?. Тобі потрібна допомога?"

Динаміка конфлікту складається з трьох основних стадій:

- наростання;
- реалізація;
- погашення.

В конфліктній ситуації педагог має спрямувати свою діяльність на краще розуміння співрозмовника, регулювання особистісно-психологічного стану з метою вирішення конфлікту. Краще конфлікт попередити, ніж його дозволяти. Проблема оновлення взаєморозуміння після

конфлікту дуже складна справа, його налагодити педагог може лише при застосуванні кількох методів налагодження після конфліктних комунікацій.

Способи поведінки педагога у конфліктних ситуаціях

Особливо зверніть увагу, що для ефективного подолання конфліктної ситуації педагогу необхідно обрати вірну поведінку, враховуючи власний стиль, стиль інших людей, втягнутих до конфлікту. Найчастіше поведінка педагога вирішуючи конфліктну ситуацію реалізується як комбінація елементів стилів:

1) **конкуренція, або суперництво**, прагнення бути в центрі ситуації, кожен учасник обстоює власну думку, поведінку як єдино правильну, ігноруючи міркування інших. Це активний, майже агресивний наступ, намагання подолати конфлікт, ігноруючи інтереси інших осіб;

2) **уникнення**, намагання "відсунути" конфліктну ситуацію якомога далі, сподіваючись, що все вирішиться само собою. Часто при цьому послуговуються тезою, що "поганий мир кращий за добру сварку". Проте захоплення стратегією уникнення може призвести до втрати особистісних позицій у колективі;

3) **приспосовування**, взаємне порозуміння партнерів: вони діють, не обстоюючи власних інтересів;

4) **співробітництво**, намагання спільно подолати конфлікт з урахуванням інтересів, потреб обох сторін, у пошуку взаємовигідних умов і шляхів досягнення порозуміння;

5) **компроміс**, взаємне бажання поступатися. Цей стиль подібний на співробітництво, але його досягнення відбувається на поверховому рівні стосунків.

Завдання педагога є вміння успішно використовувати кожен зі стилів розв'язання конфліктної ситуації, враховуючи конкретні обставини: вміти поступатися, йти на розумний компроміс, встановлювати партнерські стосунки й водночас обстоювати власну позицію.

Реальний механізм налагодження хороших стосунків полягає в запобіганні конфліктним ситуаціям завдяки правильній психологічній тактиці у спілкуванні з учнями, навіть "налаштованими" на протистояння; переключенні уваги з проблем, які спровокували його, на інші питання, які не мають розбіжностей у поглядах.

Проаналізуйте кілька порад педагогові щодо запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій:

- педагог також може помилятися й бути не правий;
- завжди слід пам'ятати: урок – не найкраще місце для з'ясування стосунків;
- педагог має вміти організувати колективну навчальну діяльність учнів різного віку;
- педагог повинен добре знати учнів класу, їхні вікові та індивідуальні особливості і знаходити різноманітні форми взаємодії з ними;
- педагог має знати «важких» учнів і відстаючих у навчанні, виявляти до них увагу, вчасно надавати допомогу в засвоєнні навчального матеріалу;
- не можна карати учнів за поведінку поганими оцінками – це призведе до зниження інтересу до предмета та особистісного конфлікту;
- слід бути вимогливими, але навіть за незначних успіхів учнів – щедрими на похвалу, хвалити в присутності колективу, а вказувати на недоліки – наодинці;
- у разі виникнення конфліктної ситуації варто своєчасно зупинитися, що не ескалувати його.

Успішно взаємодіяти з учнями, запобігати конфліктам, а за їх виникнення конструктивно долати конфліктні ситуації допомагає педагогічний такт, який є показником зрілості педагога, його майстерності.

Успіху можна досягти лише тоді, якщо постійно і наполегливо займатися формуванням комунікативних умінь. На сьогоднішній день пропонується комплекс вправ, якими може скористатися кожен педагог. Серед них вправи на розвиток спостережливості у спілкуванні, комунікативної компетентності, комунікативної уяви, техніки й виразності мовлення, невербальних засобів, формування м'язової свободи у процесі педагогічної діяльності, керування увагою під час спілкування. Необхідно також збагачувати досвід спілкування завдяки різноманітній громадській роботі. Важливе значення має участь педагогів у тренінгах

комунікативної компетентності, особистісного зростання, активного соціально-психологічного навчання тощо.

Шляхи розв'язання педагогічних конфліктів

У конфліктній ситуації педагог може спрямувати свою активність на те, щоб оптимізувати свій психологічний стан, краще зрозуміти співрозмовника, досягти взаєморозуміння з опонентом. Він може скористатися арсеналом таких методів:

1) *інтроспекції* – передбачає уявлення себе на місці опонента, його думок, почуттів і виробленні завдяки цьому обґрунтованих висновків про мотиви і зовнішні спонуки його поведінки;

2) *емпатії* – заснований на техніці проникнення в переживання іншої людини;

3) *логічний аналіз* – полягає в тому, що людина з раціональним мисленням, щоб зрозуміти співрозмовника, відтворює інтелектуальні уявлення про нього, моделює ситуацію, в якій він перебуває.

Оптимізація педагогом свого внутрішнього стану дає йому змогу зберігати внутрішній спокій і стабільність і завдяки цьому уникнути конфлікту, але у своїй професійній діяльності педагог не рідко опиняється в ситуації, яка змушує його вирішувати конфлікт між учнями, батьками й учнем, іншим учителем і дирекцією школи. У такій ситуації він може взяти на себе роль *посередника*, дбаючи про розвиток конструктивних елементів спілкування та взаємодії, намагаючись в інтересах обох сторін змінити конкурентну орієнтацію «я виграв – ти програв» на установку співпраці: «я виграв – ти виграв».

Конфліктам можна запобігати, розв'язувати їх і прогнозувати. Для цього необхідно вміти аналізувати й осмислювати їх основні компоненти. Завдяки прогнозуванню часто вдається запобігти негативному розвитку конфлікту, надати тривожним процесам позитивного розвитку а володіння технологіями управління і розв'язання конфліктів дає змогу педагогу створювати спрямований конфлікт.

Для зниження напруги, запобігання конфліктам у взаємовідносинах «учитель – учень», а також для зняття стресових станів та збереження психічного, психічного та морального здоров'я учнів педагоги використовують різноманітні засоби і прийоми:

а) прийоми позитивної взаємодії – педагог порівнює досягнення дитини тільки з результатами діяльності в минулому, а не із здобутками інших дітей, використовує позитивне підкріплення перед оцінюванням; виявляє і відзначає позитивні мотиви дитячої діяльності;

б) використання ігрових методів навчання – педагогіка справедливо розглядає гру як один із найефективніших методів навчання і виховання дитини;

в) проведення бесіди з батьками – у такому спілкуванні вчитель не може дозволяти собі звинувачень, прямих вимог, головне при цьому – сконцентрувати свою увагу й увагу співрозмовника на майбутньому, чітко сформулювати цілі, переконати в можливості їх досягнення;

г) демонстрація педагогами й учнями позитивного мислення – пошук в усьому доброго, світлого, веселого, створення доброзичливої атмосфери і гарного настрою іншим, налаштованість на позитивні оцінки і висновки;

г) використання релаксаційних вправ у роботі над собою та з учнями – повернути стан рівноваги, впевненість у собі можуть зображення свого настрою;

д) самоаналіз – погляд на себе очима різних людей, з якими доводиться взаємодіяти, дає змогу реально побачити свою соціальну значущість, особистісні недоліки, комунікативні помилки і скоригувати свою поведінку;

е) творче використання відомих засобів психозбереження – тут у нагоді може бути музика, малювання, імпровізований танець, думки, уява;

є) використання психофізіологічних вправ спрямованих на психологічну саморегуляцію, поліпшення настрою і самопочуття.

Література:

1. Зайченко І., Теслюк В., Каленський А. *Основи педагогічної майстерності*. – К., 2018. – 484 с.
2. Зязюн І. А. *Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн*. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.

3. Каплінський В.В. *Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування: монографія.* – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 154с.

4. Столяренко О.В. *Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навчально-методичний посібник / О.В.Столяренко, О.В.Столяренко.* – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 148 с.

Тема 10. Шляхи підвищення професійної педагогічної майстерності

Мета: розкрити критерії професіоналізму, методи та шляхи його підвищення у педагогічній професійній діяльності.

Питання для обговорення:

1. Поняття «акмеологія» в педагогічній діяльності.
2. Чинники, що впливають на прагнення до професійного самовдосконалення.
3. Критерії професіоналізму.
4. Рівні професіоналізму.

Поняття «акмеологія» в педагогічній діяльності

Розтлумачте поняття *«педагогічна акмеологія»* – наука про шляхи досягнення професіоналізму в праці педагога.

Зазначте, що зміст педагогічної акмеології визначається специфікою праці в професії. Об'єктом праці педагога є психіка іншої людини, що є активним співучасником педагогічного процесу, що володіє своїми цілями, мотивами, своєю логікою поведінки, а також знаходиться в процесі становлення та розвитку.

Цілі і завдання педагогічної діяльності різноманітні і варіюють від глобальних цілей, заданих соціальним замовленням суспільства, до конкретних і оперативних, що визначаються можливостями контингенту учнів; педагогічні завдання завжди нестандартні і вимагають від педагога творчого підходу.

Способи діяльності в роботі педагога включені в контекст соціальної поведінки педагога, що визначається системою етичних норм, а головним результатом праці педагога є:

- наявність позитивних якісних змін у психічному (розумовому, особистісному) розвитку учнів;
- у забезпеченні знань, умінь і навичок, відповідних освітнім стандартам, прийнятим у суспільстві;
- у формуванні якостей особистості, необхідних для активної життєдіяльності в суспільстві, для вирішення майбутніх завдань.

Сутність педагогічної акмеології полягає у визначенні шляхів досягнення педагогом професіоналізму, що має чітко виражену гуманістичну спрямованість на розвиток особистості учня.

Педагогічна діяльність поліфункціональна і включає багато різних видів, напрямів діяльності:

- навчальна;
- розвиваюча;
- виховна;
- діагностична;
- корекційна;
- консультаційна;
- управлінська та організаційна;
- рефлексивна (аналіз досвіду);
- самоосвітня.

Суб'єктами педагогічної діяльності та учасниками педагогічної взаємодії є: педагоги, учні та їх батьки, дорослі здобувачі освіти, управлінці, методисти, організатори у сфері освіти. Їх діяльність складає зміст педагогічної акмеології. Педагогічна акмеологія охоплює також і тих фахівців, які і працюють поза сферою освіти, але у відповідності зі своїми посадовими обов'язками займаються навчанням і вихованням інших людей.

Чинники, що впливають на прагнення до професійного самовдосконалення

Професійна спрямованість, професійний інтерес є важливими чинниками професійного самовдосконалення педагога, який передбачає його спрямованість на оволодіння теоретичними та практичними знаннями в обраній галузі, усвідомлення її суспільної та особистої значущості, переваг, глибше пізнання її змісту, специфіки, сумлінне ставлення до оволодіння професійними вміннями й навичками, готовності працювати за обраним фахом.

Технологія професійної підготовки й самовдосконалення педагога передбачає передусім його професійний розвиток, саморозвиток, самоосвіту, професійну спрямованість, професійну активність, самопізнання, самоорганізацію, самооцінку.

Зазначте, що професійне самовдосконалення педагога характеризується динамічністю, адже особистісно-професійна характеристика педагога не може бути замкнутою. Професійне самовдосконалення має значення на різних етапах фахової діяльності педагога.

Одним із важливих чинників успішного професійного самовдосконалення педагога є динамічні особливості сприйняття змін у суспільних запитах.

На сьогоднішній день від педагога очікують наявність таких знань, умінь та навичок, що виходять за межі вимог до звичайного педагога 10-річної давності, а саме:

- самостійне складання різноманітних проектів;
- створення адаптованих версій програмного забезпечення;
- використання ІКТ у процесі навчання;
- організація навчального процесу в умовах дистанційного навчання;
- консультацій з питань комп'ютерних компетенцій тощо.

Інтеграція набутих знань має забезпечити поєднання змісту в єдине ціле, дозволяючи більш досконало вивчити і засвоїти конкретні поняття, а також розглядати їх сутність і специфіку з точки зору різних предметів.

Особливо корисним і актуальним для забезпечення цілісності, наступності, послідовності та міцності засвоєння учнями знань являється ключовим у прагненні педагога до самовдосконалення. Застосування різноманітних форм інтерактивного навчання є надійним шляхом і водночас важливим чинником професійного самовдосконалення. Аналіз власного рівня самовдосконалення, адекватне оцінювання рівня готовності до професійного самовдосконалення являється мотиваційним механізмом до професійного зростання.

Запровадження технологій інтерактивного навчання передусім має бути спрямоване на засвоєння педагогами психолого-педагогічних знань, розвиток умінь моделювати професійну діяльність, використовувати засоби інтеракцій в освітньо-виховному процесі. Відзначте, що ефективним у формуванні професійного самовдосконалення педагога є технологічний тренінг, як інноваційна форма навчання, як різновид інтеракції. Це тренінги професійного співробітництва, професійної творчості, професійного самовдосконалення. Під час тренінгових занять використовуються ділові, рольові ігри тощо.

Критерії професіоналізму

Зауважте, що *професіоналізм педагога* – це інтегральна характеристика особистості педагога, що припускає володіння ним видами професійної діяльності та наявність у педагога поєднання професійно важливих психологічних якостей, що забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань навчально-виховного процесу.

Професіоналізм педагога повинен відповідати ряду критеріїв:

- *об'єктивні критерії*: ефективність педагогічної діяльності (основних її видів – навчальної, розвиваючої, виховної, а також допоміжних у праці педагога – діагностичної, корекційної, консультаційної, організаторсько-управлінської, самоосвітньої тощо);

- *суб'єктивні критерії*: стійка педагогічна спрямованість (бажання залишатися в професії), розуміння ціннісних орієнтацій професії педагога, позитивне ставлення до себе як професіоналу, задоволеність працею;

- *процесуальні критерії*: використання педагогом соціально прийнятних, гуманістично спрямованих способів, технологій у своїй праці;

- **результативні критерії:** досягнення в педагогічній праці результатів, затребуваних суспільством (формування якостей особистості учнів, забезпечують їх підготовленість до життя в мінливому суспільстві).

Рівні професіоналізму

На завершення цієї теми відзначте, що **рівні професіоналізму педагога** являють собою шаблї, етапи його руху до високих показників педагогічної праці:

- рівень оволодіння професією, адаптації до неї, первинне засвоєння педагогом норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій;
- рівень педагогічної майстерності як виконання на хорошому рівні кращих зразків передового педагогічного досвіду, накопичених у професії; володіння наявними в професії прийомами індивідуального підходу до учнів, методами передачі знань; здійснення особистісно-орієнтованого навчання тощо;
- рівень самоактуалізації педагога в професії, усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток себе засобами професії, свідоме посилення своїх позитивних якостей, згладжування негативних, зміцнення індивідуального стилю;
- рівень педагогічної творчості як збагачення педагогом досвіду своєї професії за рахунок особистого творчого вкладу, внесення авторських пропозицій, як стосуються окремих завдань, прийомів, засобів, методів, форм організації облікового процесу, так і створюють нові педагогічні системи навчання і виховання.

Література:

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
2. Каплінський В.В. Наукова лабораторія педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу як школа формування професійної компетентності / В.В. Каплінський, Н.І. Лазаренко // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вип. 48. – Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2016. – С.59-65.
3. Каплінський В.В. Формування методичної компетентності та педагогічної майстерності майбутнього вчителя / В.В. Каплінський // Теорія і практика професійної майстерності в умовах ціложиттєвого навчання: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во «Рута», 2016р. – С. 300- 315.
4. Столяренко О.В. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навчально-методичний посібник / О.В. Столяренко, О.В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 148 с.
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – Вибр. твори: у 5 т. – К.: Освіта, 1976. – Т.2. – 260 с.

ІНДИВІДУАЛЬНІ НАУКОВО-ДОСЛІДНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ) студент виконує для кращого осмислення вивченого та формування наукового підходу до опрацьованого навчального матеріалу.

Завдання обирається відповідно до останньої або двох передостанніх цифр залікової книжки студента.

ІНДЗ виконуються на основі самостійного вивчення рекомендованої літератури, список якої не обмежує ініціативи студента і його можливостей в використанні більш широкого кола наукових досліджень.

Написання завдання слід починати з вибору теми. Після визначення мети роботи необхідно скласти план, який повинен мати конкретні питання. Загальний обсяг ІНДЗ повинен мати 15–20 сторінок друкованого тексту. Зміст роботи обов'язково слід писати на початку роботи.

ІНДЗ бажано виконувати за складеним планом, який має структуру:

Зміст

Вступ. У вступі необхідно дати пояснення теми, показати її актуальність, сформулювати фундаментальну проблему, якій присвячена робота, мету та завдання дослідження, провести аналіз джерел і літератури. Обсяг 1–2 стор.

Основна частина має містити ті проблемні питання, що розкривають тему. В основній частині слід окреслити 2–3 питання, формулювання яких повинно відповідати змісту роботи. Рекомендовано поділити основний матеріал на розділи, які мають закінчуватися логічними висновками, розділи, в свою чергу, можна поділити на підрозділи.

Висновки – необхідно зробити загальний підсумок по змісту реферату виходячи із завдань, що ставилися у роботі. Обсяг 1–2 стор.

Список вивчених і використаних у роботі джерел та літератури подається в алфавітному порядку.

Тематика індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Педагогічна ситуація і педагогічна задача. (*Приклад власного життєвого досвіду*).
2. Суспільна значущість професії педагога, його функції.
3. Педагогічна спрямованість як важлива умова входження у професійну педагогічну діяльність. Педагогічний досвід та педагогічні здібності як головні ознаки педагогічної культури інженер-педагога.
4. Головні критерії майстерності педагога, рівні оволодіння професійною майстерністю.
5. Роль педагогічної творчості та творчого мислення вчителя хореографії у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу.
6. Внутрішня техніка: концентрація розумових та фізичних сил педагога на досягненні дидактичної та виховної мети; зняття зайвого напруження; розподіл уваги; створення творчої ділової атмосфери в аудиторії, збереження впевненості, самовладання за будь-яких умов.
7. Взаємодія як оптимальний спосіб організації педагогічного процесу, засоби педагогічної взаємодії.
8. Вербальні засоби – стилістичні (риторичні), фігури, звертання, риторичні запитання, заохочувальні висловлювання, діалогізація мовлення, різноманітне використання інтонаційнопросодичних засобів, створення ефективної вербальної комунікації.
9. Дикція як чіткість вимови, шляхи її поліпшення. Професійні особливості голосу педагога.
10. Педагогічний конфлікт та способи його вирішення.
11. Педагогічна культура викладача та її складові. Умови, що сприяють розвитку педагогічного такту.
12. Педагогічна майстерність як вияв педагогом свого «Я» у професії, як самореалізація особистості вихователя в педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості учня.
13. Вимоги до зовнішнього вигляду педагога. Взаємозв'язок зовнішньої та внутрішньої краси.
14. Зовнішній вигляд як складова невербальної поведінки педагога. Складові безсловесної дії та індикатор емоційного стану і фізичного самопочуття педагога.
15. Організація переговорів, медіації для розв'язання педагогічних конфліктів.

16. Чинники, що впливають на прагнення до професійного самовдосконалення (суб'єктивні - мотиви, спрямованість, здібності, професійні дії та уміння; об'єктивні – середовище; суб'єктивно-об'єктивні – пов'язані з іншими).

ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Педагогічна діяльність (сутність, структура, характеристика компонентів).
2. Функції педагога.
3. Педагогічні вміння.
4. Головні професійні якості педагога.
5. Сучасні вимоги до педагога.
6. Суспільна значущість професії педагога.
7. Поняття про педагогічну культуру педагога, її головні складові.
8. Головні ознаки професійної культури педагога.
9. Педагогічна спрямованість як важлива умова входження у професійну педагогічну діяльність.
10. Педагогічний досвід (професійна компетентність, психолого-педагогічна ерудиція).
11. Педагогічні здібності як головна ознака педагогічної культури педагога.
12. Поняття про педагогічну майстерність, її складові компоненти.
13. Гуманістична спрямованість педагога.
14. Професійна компетентність педагога.
15. Головні критерії майстерності педагога.
16. Рівні оволодіння професійною педагогічною майстерністю.
17. Роль педагогічної творчості та творчого мислення у становленні педагога, формуванні його педагогічної майстерності.
18. Культура професійного мислення педагога як складова його професійно-педагогічної культури.
19. Педагогічна майстерність та авторитет педагога.
20. Поняття про педагогічну техніку, її структура.
21. Культура зовнішнього вигляду.
22. Культура педагогічного спілкування.
23. Здатність педагога до саморегулювання.
24. Шляхи вольового впливу на емоційну сферу особистості педагога, учня.
25. Цільова установка педагога на викладання.
26. Педагогічне спілкування (сутність, функції, особливості, принципи, критерії).
27. Педагогічна взаємодія (сутність, механізми розгортання педагогічної взаємодії, види та рівні діяльності суб'єктів).
28. Рівні й стилі педагогічного спілкування.
29. Бар'єри в процесі педагогічного спілкування та шляхи їх подолання.
30. Структура педагогічного спілкування.
31. Техніка спілкування, комунікативні вміння.
32. Класифікація невербальних засобів комунікації педагога.
33. Міжособистісний простір у спілкуванні.
34. Зовнішній вигляд педагога (стриманість, охайність, естетична виразність, доцільність одягу).
35. Поняття про мову, мовлення, головні складові мовної системи.
36. Різновиди педагогічного мовлення.
37. Функції та техніка мовлення педагога.
38. Професійні особливості голосу педагога.
39. Культура професійного мовлення педагога.
40. Шляхи поліпшення його мовленнєвої культури.
41. Поняття про конфлікти у педагогічних ситуаціях.
42. Типологія та причини виникнення конфліктів.
43. Анатомія, структура, сфера, динаміка педагогічних конфліктів.
44. Способи поведінки педагога у конфліктних ситуаціях.
45. Конфлікти у педагогічній взаємодії.
46. Шляхи розв'язання педагогічних конфліктів.
47. Педагогічний такт, його складові та умови вияву.
48. Функції педагогічної етики.

49. Методи, прийоми виховного впливу на поведінку учня (студента), умови, технологія їхнього застосування.
50. Педагогічний такт і толерантність.
51. Імідж педагога (сутність, класифікація, структура, характеристика компонентів).
52. Використання передового педагогічного досвіду та впровадження досягнень педагогічної науки.
53. Підвищення педагогічної кваліфікації та атестація педагогічних кадрів.
54. Розв'язування педагогічних задач та проблемних педагогічних ситуацій.

КРИТЕРІЇ, ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни «Педагогічна майстерність» використовуються наступні засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання:

- поточне опитування;
- залікове модульне тестування та опитування;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- оцінювання результатів КППЗ;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- ректорська контрольна робота;
- екзамен.

Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни «Педагогічна майстерність» визначається як середньозважена величина, залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Заліковий модуль 1 <i>Тиждень 1-8</i>	Заліковий модуль 2 <i>Тиждень 9-17</i>
100 балів (Поточний контроль+ модульний контроль)	100 балів (Поточний контроль+ модульний контроль)
<i>Ваговий коефіцієнт</i>	
50% (або 0,5)	50% (або 0,5)

Шкала оцінювання:

За шкалою Луцького НТУ	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№	Найменування	Номер теми
1.	Мультимедійні презентації до лекцій	1-10
2.	Мультимедійний проектор, комп'ютер, програмне забезпечення Microsoft PowerPoint, Internet	1-10

ГЛОСАРІЙ

Акмеологія – наука, яка виникла на стику природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін, що вивчають феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на сходах її зрілості і особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку.

Артикуляція – (від лат. articulatio – розчленування) – сумісна робота мовних органів (губ, язика, м'якого піднебення, голосових зв'язок), що забезпечують вимову звуків мови та різноманітність їх комплексів, які складають склади, слова.

Дикція (від лат. dictio – вимова) – чітка та ясна манера вимовлення слів, складів і звуків.

Експресія – виразність; сила прояву почуттів, переживань. Експресивні реакції є зовнішнім проявом емоцій і почуттів людини в міміці, пантоміміці, голосі і жестах.

Жест – виразний рух рук.

Здібності – індивідуально-психологічні якості особистості, які реалізуються спеціалізованими функціональними системами головного мозку і які при сприятливих умовах в найбільшій мірі визначають успішність засвоєння і продуктивність виконання якої-небудь діяльності чи ряду діяльностей (ігрової, навчальної, трудової, спортивної, комунікативної та ін.).

Імідж викладача – стереотипізований образ конкретного об'єкта, який існує в масовому пізнанні.

Індивідуальний стиль діяльності – характерна для даного індивіда система навичок, методів, прийомів вирішення завдань тієї чи іншої діяльності, що забезпечує успішне її виконання.

Індивідуальність – сукупність рис, що визначають самотність людини, її відмінність від інших людей; своєрідність психіки та особистості індивіда, її неповторність.

Іновація – введення нової мети, змісту, методів і форм навчання та виховання, в організацію сумісної діяльності педагога і студента; зміна в стилі мислення.

Комунікабельність (від лат. communico – з'єдную, повідомляю) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариствість.

Культура – (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюють в результатах продуктивної діяльності.

Культура мови – дотримання установлених норм вимови, слово- та формовживання й побудови фраз.

Культура поведінки – дотримання основних вимог і правил людського співжиття, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими.

Лекція (лат. lectio – читання) – систематичний, послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки.

Міміка – зовнішній вираз психічних станів, в першу чергу емоційних, що проявляються в сукупності координованих рухів, м'язів обличчя, виразу очей.

Мова – основний засіб спілкування і взаємного розуміння в людському суспільстві, сукупність відтворюваних мовними органами загальноприйнятих у межах певного суспільства звукових знаків для предметів, явищ дійсності й відображень їх у свідомості, а також загальноприйнятих правил комбінування цих знаків у процесі вираження думок.

Мораль – (лат. moralis – моральний, від mores – звичаї) – одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей.

Навіювання, сугестія – в широкому розумінні – будь-який психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), в наслідок якого в людини, що зазнає навіювання, всупереч (а іноді і проти) її волі і свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки. У вузькому розумінні навіювання – психічний вплив на людину, яка перебуває в стані гіпнозу.

Навчально-виховний процес – система організації навчально-виховної діяльності, в основі якої – органічна єдність і взаємозв'язок викладання й учіння; спрямована на досягнення цілей навчання й виховання.

Оратор (лат. orator , від oro – говорю) – особа, яка виголошує промову, володіє майстерністю публічного виступу.

Організаторські здібності – сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння організаторською діяльністю, її ефективного виконання.

Особистість викладача – комплекс якостей та властивостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності.

Особистість, особа – у широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства.

Пантоміміка – виражальні рухи тіла людини.

Педагог – особа, фахом якої є навчання й виховання (викладач і вихователь середнього спеціального навчального закладу, ЗВО тощо).

Педагогічна майстерність – це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Педагогічна творчість – оригінальний і високоефективний підхід викладача до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання.

Педагогічний етикет – це сукупність правил і моделей моральної поведінки педагога в типових ситуаціях та обставинах педагогічної діяльності.

Педагогічний такт – почуття міри в здійсненні засобів педагогічного впливу на здобувачів освіти.

Педагогічний такт, педагогічна тактовність (від лат. *tactus* – дотик, відчуття, почуття) – почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на учнів.

Педагогічні здібності – індивідуально-психологічні властивості особистості педагога, які при сприятливих умовах найбільш визначають успішність засвоєння і продуктивність виконання педагогічної діяльності.

Передовий педагогічний досвід – сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності.

Перцепція (лат. *perceptio* – сприймання, пізнання) – чуттєве сприйняття зовнішніх предметів.

Професіоналізм – висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності.

Психотехніка – галузь психології, яка вивчає проблеми практичної діяльності людей у конкретно-прикладному аспекті.

Рефлексія соціально-психологічна – розуміння іншого шляхом міркування за нього.

Риторика, реторика (грец. ораторське мистецтво) – наука красномовства.

Самовдосконалення – прагнення людини до високої оцінки і самооцінки своєї особистості і викликана цим прагненням поведінка.

Самоосвіта – освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному закладі освіти.

Самостійність – одна з ведучих якостей особистості, що виражається в умінні поставити визначену ціль, наполегливо йти до її виконання особистими силами, відповідально відноситися до своєї діяльності, діяти при цьому свідомо і ініціативно не тільки в знайомому оточенні, але й в нових умовах, що вимагають прийняття нестандартних вирішень.

Спілкування в соціальній психології – складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо.

Спостережливість – здатність, що виявляється в умінні помічати суттєві, характерні, навіть малопомітні властивості предметів і явищ.

Техніка педагогічна – комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для чіткої й ефективної організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу як на окремих студентів, так і на колектив у цілому.

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших.

Уміння – здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Базова

1. Горovenko O.A. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації / O.A.Горovenko. – Х.: «Основа», 2013. – 112 с.
2. Зайченко І., Теслюк В., Каленський А. Основи педагогічної майстерності. – К., 2018. – 484 с.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А.Зязюн. – К.: Наукова думка, 2010. – 365 с.
4. Каплінський В.В. Наукова лабораторія педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу як школа формування професійної компетентності / В.В. Каплінський, Н.І. Лазаренко // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. – Сер.: Педагогіка і психологія. – Вип. 48. – Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2016. – С.59-65.
5. Каплінський В.В. Загальнопедагогічна компетентність учителя: особливості, складники, шляхи формування: монографія. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 154с.
6. Каплінський В.В. Професійне становлення майбутнього вчителя в процесі загальнопедагогічної підготовки: теорія і практика: монографія / В.В.Каплінський. – Вінниця: «Твори», 2018. – 492 с.
7. Каплінський В.В. Формування методичної компетентності та педагогічної майстерності майбутнього вчителя / В.В.Каплінський // Теорія і практика професійної майстерності в умовах ціложиттєвого навчання: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во «Рута», 2016р. – С. 300- 315.
8. Ковальчук Л.О. Основи педагогічної майстерності: Навч. посібник і методичні матеріали. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 608 с.
9. Отич О.М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник / О.М.Отич. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 175 с.
10. Столяренко О.В. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навчально-методичний посібник / О.В.Столяренко, О.В.Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 148 с.
11. Професійна підготовка майбутнього вчителя / Акімова О.В., Галузяк В.М., Столяренко О.В. [та ін.] – Вінниця: «Твори», 2018. – 348 с. /Столяренко О. В. – С.258– 279/.
12. Столяренко О.В. Підготовка майбутніх учителів до моделювання професійної діяльності та регуляції освітньої взаємодії з суб'єктами педагогічного процесу / О.В.Столяренко// Теоретико-методичні засади формування загально педагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення європейського простору вищої освіти: монографія / Акімова О. В., Галузяк В. М. [та ін.] – Вінниця, ТОВ «НіланЛТД», 2017. – 388 с. – С. 302–328.
13. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О.Сухомлинський. – Вибр. твори: у 5 т. – К.: Освіта, 1976. – Т.2. – 260 с.

Додаткова

1. Бодруг Н. Роль педагогічної майстерності вчителя в умовах реалізації Болонського процесу / Н.Бодруг // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – №4. – С.292-297.
2. Галузяк В.М. Стилї педагогічного керівництва та їх ефективність / В.М.Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 42. Частина 1. – Вінниця, 2014. – С. 80-87.
3. Галузяк В.М. Сутність і структура педагогічної компетентності вчителя / В.М.Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 48. – Вінниця, 2016. – С. 37-46.
4. Гетта В. Шляхи досягнення педагогічної майстерності / В. Гетта // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2010. – №9. – С. 44–45.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Рівне: «Волинські береги», 2011. – 552с.
6. Добіжа Н.В. Підвищення ефективності індивідуального стилю педагогічного спілкування / Н.В.Добіжа // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2011. – №34. – С.106 – 111.
7. Каплінський В.В. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення. Навчальний посібник для майбутніх учителів / В.В.Каплінський. – Київ: Центр навчальної

літератури, 2017. – 80 с.

8. Розвиток професійно важливих якостей майбутнього вчителя: монографія / Акімова О.В., Галузьяк В.М., Столяренко О.В. [та ін.] – Вінниця, ТОВ «НіланЛТД», 2016. – 248 с. – С. 123–157.
9. Столяренко О.В. Європейський вимір реформування освіти на базі ідей антропоцентризму, виховання ціннісного ставлення до людини / О.В.Столяренко // Scientific and pedagogic internship «Challenges of modernization of pedagogical education in Ukraine and EU countries»: Intership proceedings, December 3–14, 2018. – Sandomierz. – Polska. – 108 pages. – P. 97–101.
10. Столяренко О.В. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця: навч.-метод. посіб. / О.В.Столяренко, О.В.Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – 148 с.
11. Столяренко О.В. Передумови гуманістичної педагогіки як самостійної парадигми виховного процесу / О.В.Столяренко, О.В.Столяренко // Університет – школа: співпраця в умовах євроінтеграції: монографія/ Акімова О.В., Фрицюк В.А., Троян Г. В. [та ін.] – Вінниця: «Твори», 2019. – 376 с. – С. 264–310.
12. Холковська І.Л. Проблема формування авторитету класного керівника / І.Л.Холковська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. Випуск 51.– Вінниця, 2017.– С. 35-42.
13. Холковська І.Л. Технології формування загальнопедагогічної компетентності майбутніх учителів / І.Л.Холковська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наук. пр. - Випуск 50. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. – С. 405-409.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

Нормативна база

1. Закон України «Про освіту» зі змінами 2014 р. [Електронний ресурс]: законодавча база // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 16.01.2015.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>. – Назва з екрану.
3. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти [Електронний ресурс]: законодавча база // Офіційний портал «Освіта.уа». – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911. – Назва з екрану.
4. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. [Електронний ресурс]: Офіц. вид. – Режим доступу :http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/. – Назва з екрану.
5. Освітній портал <http://www.osvita.org.ua/> – Київ. Щоденні новини освіти і науки, поради абітурієнтам, Болонській процес, календар подій, законодавство, довідник ВНЗ України
6. Педагогіка <http://pedagogika.at.ua> На сайті розміщені матеріали, що стосуються вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу; посилання на сайти; форум, фотоальбом, гостьова книга
7. <http://edu.ukrsat.com> – Форум “Реформування освіти в Україні” ,“На допомогу освіті” сторінки сайту бібліотеки і тренінг-програма засвоєння навичок пошуку інформації для вас!
8. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача [Електронний ресурс]: навч. посіб. – Режим доступу :http://dspace.ukrfa.kharkov.ua/bitstream/123456789/1759/1/Book_%D0%9F%D0%9C%D0%92.pdf. – Назва з екрану. – Дата звернення : 28.01.2015.

Педагогічна майстерність [Текст]: Методичні вказівки до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Професійна освіта (комп'ютерні технології)», «Середня освіта (Інформатика)» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015.39 Професійна освіта (Цифрові технології), 014.09 Середня освіта (Інформатика) денної та заочної форм навчання / уклад. О.Г.Сушик. – Луцьк: ЛНТУ, 2023. – 47с.

Комп'ютерний набір
Редактор

О.Сушик
О.Сушик

Підп. до друку «__»_____2023 р. Формат 60x84/16. Папір офс.
Гарн. Таймс. Ум. друк. арк. 2,2.
Тираж 50 прим.

Відділ іміджу та промоції
Луцького національного технічного університету
43018, м. Луцьк, вул. Львівська, 75
Друк – ВІП ЛНТУ